FORME ŞI VALORI ALE VERBULUI ÎN GRAIURILE MUNTENEŞTI
(IV)[*]

OHARA DONOVETSKY

XVIII. PREZUMTIV PREZENT[1]

1. FORME

1.1. Cea mai frecventă construcţie de prezumtiv prezent este cea cu ***voi, vei,…*** (cu afereza lui ***v***) **+ *fi* +gerunziul** (uneori cu *-ă* final): ea să jelea-n casă // „ce dracu-**o fi având**/ mă/ aştia ?”// (TDM I, 38, pct. 674); nu [!] // e! **o** mai **fi ştiindă** câte cineva da…// (TDM II, 551, pct. 732).

2. VALORI

2.1. Dintre tipurile de prezumtiv prezent, cel mai frecvent folosite, cel cu auxiliarul *a vrea* în formele cu afereză + *fi* + gerunziul verbului de conjugat (uneori cu *-ă* final), tipul ***o fi având*** presupune nuanţe diferite[2]:

---

[*] Continuare la partea a III-a din FD, XVIII, 2010, p. 177–226.

[1] Iorgu Iordan (1954, 446–449) discută, sub menţiunea *Alte forme verbale*, construcţiile de tipul *să fi muncind*, *va fi ocărând*, *ar fi ţinând* alături de alte forme (cu gerunziul) precum *eram* + gerunziu, infinitiv + gerunziu, cu valori „modale” diferite, dar simetrice cu cele numite „temporale”, exprimate de timpuri ale conjunctivului şi ale indicativului. Formele cu gerunziu exprimă, în general, nuanţa modală a nesiguranţei: *să fi muncind, ar fi muncind* (chiar şi *era* + gerunziul, echivalent, din punct de vedere temporal, cu imperfectul indicativ), a îndoielii (sub raportul presupunerii, bănuielii: *o fi ocărând*); pentru forma de tipul *va fi mergând*, se menţionează denumirea de prezumtiv (sau potenţial), dată de alte gramatici, iar pentru forma de tipul *ar fi ţinând*, cea de „mod oblic”.

[2] Kr. Sandfeld şi H. Olsen, în *Syntaxe roumaine,* I. *Emploi des mots à flexion,* Paris, 1936 (*apud* State 1957, 53), menţionează posibilitatea sau probabilitatea ca valori ale gerunziului în structuri cu viitorul auxiliarului *a fi* [de tipul celor pe care le numim astăzi prin modul prezumtiv prezent, n. n.] în exprimări de tipul *Ce o fi gândind sluga?*. Structura de tipul *va fi citind* apare ca modalitate de exprimare a nesiguranţei şi cu formă trecută în viitorul de tipul *va fi citit* (State 1957, 53).

FD, XXX, Bucureşti, 2011, p. 135–179

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

– nedumerire: *„ce dracu-**o fi având**/ mă/ ăştia?”//* (TDM I, 38, pct. 674); *ce-o fi mâncând ursu ăsta nu pot să ştiu eu aşa/* (TDM I, 54, pct. 676);

– posibilitate: *„hai să mergem acasă/ c-auz maşina/ e ora zece// că **o fi ţipând** fata”* (TDM III, 239, pct. 794);

– nesiguranţă, îndoială: *e! **o** mai **fi ştiindă** câte cineva da...//* (TDM II, 551, pct. 732);

– presupunere: *„or că dă capu mieu **o fi făcând**-o/ or că d-al lui/ ş-o făcea”//* (TDM III, 264, pct. 796)[3].

2.2. Forma cu auxiliarul condiţionalului + *fi* + gerunziul[4], de tipul ***ar fi mergând***, apare frecvent pentru exprimarea nesiguranţei, îndoielii[5]: *mergeam tăcând, ne gândeam că icea că **ar fi având** tăbii în pământ* (GS III, 361, Teişani – Prahova); *când scăpa câte unu d-acolo spunea că n-**ar** mai **fi având** ce mânca; s-a fost oblojind ş-a fost dormind pă gratii* (GS III, 362, Teişani – Prahova).

2.3. În graiurile munteneşti se întâlnesc mai multe modalităţi de exprimare a îndoielii. La formele menţionate, se adaugă o altă structură, omonimă cu viitorul I de tipul ***o* + conjunctiv prezent**[6]. O serie de cercetări mai recente asupra graiurilor munteneşti au scos la iveală faptul că astfel de structuri (de tipul *o să cânt*) pot primi valoare de prezumtiv[7]. Exemple din graiurile munteneşti (*Dumneata o să fii comisia, Florica o să fie la drum*) exprimă îndoiala, cântărirea posibilităţilor. Nuanţa de prezumtiv este mai evidentă în întrebări: *am zis că ce-o să fie?, da’ unde-or să fie?*)[8]. Magdalena Vulpe consideră formaţia *o* + conjunctiv pentru prezumtiv *o inovaţie lingvistică specifică graiurilor munteneşti de câmpie*[9].

Am selectat din textele dialectale munteneşti un exemplu în care se întâlneşte o altă formă de prezumtiv, de tipul *o fi* + conjunctiv, asemănătoare cu cea de sub **2.3.**, care poate fi o variantă a acesteia: *Când a vinit ziua sorocită a vinit Candian Popescu şi-a scos sabia dân teacă şi răcnea dă ni să scula pălăriili dă pă cap: „Băieţi! să nu vă hie frică!... Care-**o hi să moară** dă glonţ, moare! care nu, scapă!”* (GS III, 361, Teişani – Prahova).

---

[3] După Sandfeld – Olsen, nuanţa acestei valori este cea concesivă (*apud* State, 1957, 53).

[4] În Iordan 1954, 448, despre forma de tipul *ar fi ţinând* se afirmă că circulă doar „în unele graiuri regionale (munteneşti)”.

[5] Menţionată şi de Kr. Sandfeld şi H. Olsen în lucrarea citată (*apud* State 1957, 53).

[6] Construcţia *o* + conjunctiv prezent este considerată o expresie tipică a caracterului real sau sigur al acţiunii în exprimarea viitorului (cf. Iordan – Guţu Romalo – Niculescu 1967, p. 230).

[7] Aceasta este analizată de Magdalena Vulpe (1984, 383–393).

[8] Posibilitatea de a exprima valoarea dubitativă prin construcţiile *o* + conjunctivul a fost observată şi de G. Weigand (în *Grammatik der rumänischen Sprache*, Leipzig, 1918), dar şi de A. Vaillant (în *Grammaire roumaine a l’usage des Français*, 1840) şi de Felix Durot (în *Grammaire du roumain moderne a l’usage des Français et des étrangers*, 1877) (cf. Vulpe 1984, 386–387).

[9] Magdalena Vulpe precizează că această structură provine din paradigma de tip *oi cânta*. Principalele faze de evoluţie ale acestui fenomen au fost: 1. înlocuirea infinitivului cu conjunctivul la persoana a 3-a sg. şi pl.: *o cânta* > *o să cânte*, 2. marcarea pronominală a categoriei „persoană”: *o să cânte (el, ea, ei, ele)*, 3. reinterpretarea elementelor invariabile *o să* ca morfem temporal şi 4. completarea paradigmei cu formele de pers. 1 şi a 2-a sg. şi pl. (*ibidem*, 388).

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

XIX. PREZUMTIV PERFECT

1. FORME

1.1. Cu frecvenţă mare apar două forme de prezumtiv perfect:

a. cea construită cu ***voi, vei …*** (cu afereza lui ***v***) **+ *fi* + participiul verbului:** *ce s-**o fi făcut** cu ei/ nu ştu//* (TDD, 528, pct. 894); […] *da uite-aşa năcazu/ ce-**o fi vrut** ea să facă//* (TDM I, 438, pct. 782); *auzeam părinţii miei// el a fost* […] *// şi el ar fi zis că* [ε] *a fost nişel* […] (TDM III, 681, pct. 830); *şi el văzând p-aicea pă fată/ fata i-a plăcut dă ea/ fata curată cum **o fi fost**/ a loat-o ş-a adus-o aicea/* (TDM III, 563 – 564, pct. 828); *ce să aibă calu? / **o fi fost** şi pă timpurle-alea doctori ce-**o fi fost**/ consultă aşa p-ăla/* (TDM III, 565, pct. 828); *ş-altu s-a suit sus/ pă el/ s-a dăşchis geamu sau l-**o fi spart**/ nu ştu/ că nu mai ţiu minte/* (TDM III, 241, pct. 794); *„cum e mâna ei?” ...zice „nu cumva **o fi sclintit**-o?”* (TDM III, 389, pct. 807); *...cu ce-**o fi încărcat** el arma/* (TDD, 200, pct. 873; [...] *dă fro zece poguane/ dacă n-**or fi fost** mai mult* (TDM III, 126, pct. 787); *acolo-n porumbar/ cum **o fi avut** ei/* (TDM III, 852, pct. 841) (vezi şi *supra* capitolul **XIII. INDICATIV VIITOR ANTERIOR**.

b. cea construită cu ***aş, ai, ar... + fi* + participiul verbului**: *înnăscut cu căiţă/ cu căiţă/ când l-a născut mă-sa/ o căiţă/ o pieliţ-aşa pă ochi// şi ăla/ mortu ăla/ cic-**ar fi tras**-o ş-**ar fi mâncat**-o/ adică ăla care e născut cu căiţă/ copilul când s-a născut// **ar fi tras**-o ş-**ar fi mâncat**-o//* (TDM III, 237, pct. 794); *şi el **ar fi zis*** (TDM III, 681, pct. 830); *dacă ăla i-**o fi plăcută*** (TDM III, 760, pct. 835); *„s-**o fi dus** Mariţa la coceni/ ce-**o fi făcut**?”* (TDM III, 777, pct. 837); *s-aude că **ar fi vinită** ...brătienii s-aducă un prinţ străin//* (TDM III, 657, pct. 828).

2. VALORI

2.1. Pentru exprimarea presupunerii, îndoielii în graiurile munteneşti cel mai frecvent întrebuinţate sunt construcţiile cu auxiliarul *a fi* în formă omonimă de viitor (cu afereza lui *v*) + gerunziul verbului (pentru prezumtiv prezent) sau + participiul verbului (pentru prezumtiv perfect) (pentru primele, vezi *supra* exemplele din capitolul XVIII). Urmează cele care folosesc forma de condiţional perfect şi apoi cele cu conjunctivul perfect. Formele omonime cu cele de conjunctiv perfect şi condiţional-optativ perfect au fost exemplificate în capitolele de mai sus (vezi *supra* capitolele **XV. CONJUNCTIV PERFECT** şi **XVII. CONDIŢIONAL-OPTATIV PERFECT**).

2.2. Formele de prezumtiv perfect omonime cu viitorul anterior intră uneori în graiurile munteneşti în structuri repetitive şi exprimă acţiuni cu caracter iterativ. Una dintre aceste structuri este cea în care verbul la prezumtiv perfect este precedat

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

de acelaşi verb la perfectul compus şi de adverbul relativ *cât*: [...] *s-a dus acolo să scoată comoara/ cu lopeți/ cu cazmale// ş-**a săpat ei cât o fi săpată*** (TDD, 539, pct. 895).

XX. IMPERATIV

1. FORME

1.1. Formele de imperativ pozitiv specifice graiurilor munteneşti pentru câteva verbe foarte frecvente sunt *vino!* (cu *o* influențat de vocativ), *adu!*, în opoziție cu cele din graiurile nord-vestice (*vină! adă!*)[10]: […] *în fine vine ţiganca aia/ ce „**adu** apa nencepută/ o căldare”// aduc apa nencepută//* […] ***adu** ş-o mână de sare/ aduc ş-o mână de sare/* (TDD, 534, pct. 895) (vezi harta *Repartiția formelor de imperativ pers. a II-a, **a veni***).

1.2. Uneori formele de imperativ pozitiv persoana a 2-a, însoțite de pronume personal neaccentuat persoana a 3-a apar ca *ia-l-ăi*: „*lasă mamă/ **ia-l-ăi** că are minte mai multă”/ că eu am căutat să iau aşa şi uite n-am trăit bine cu el să ştiți/* (TDM III, 365, pct. 805); *da tata care zicea că* [k] *soțu mio acum avea pământ/ pă vremurl-elea/„**ia-l-ăi** tată că e băiat bun !”/* (TDM III, 351, pct. 804).

Pentru a explica forme ca *aruncă-lă-i, primeşte-lă-i, iată-lă-i* etc., Jacques Byck (1967, 54–64) consideră că *-i* joacă un rol morfologic, desemnând persoana a 2-a. Demonstrația pleacă de la premisa că un mare număr de verbe prezintă la imperativ singular desinența *-i*: *scoli*, *cobori*, *plângi* etc. (pe lângă *scoală*, *începe*, *plânge*), pentru că, în acest fel, persoana căreia i se adesează ordinul este mai bine reliefată. De la aceste forme cu *-i* final au rezultat formele *aruncă-lă-i* etc.[11].

Credem că *-i* din forme de imperativ ca *ia-lă-i* provine din intenția de întărire a desinenței de persoana a 2-a, sub presiunea sistemului omonimiilor desinențiale de la imperativ şi indicativ prezent, persoana a 2-a: verbe de conjugarea a II-a (*taci, dispari* etc.), verbe intranzitive de conjugarea a III-a (*plângi, treci* etc.) şi a IV-a – fără sufix (*minți*). Unele verbe de conjugarea a III-a şi a IV-a – conjugarea tare au

[10] Situația din graiurile munteneşti este cea din limba secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea: *adu* – forma etimologică – apare în texte munteneşti, unde apare şi *ado*, sub influența vocativului în *-o*, deosebit de frecvent în Muntenia, şi *adă*, formă analogică, care apare în texte moldoveneşti şi transilvănene; *vino* are o circulație largă, fiind atestat în Transilvania, Moldova şi Muntenia, iar forma *vină*, în documente particulare din Transilvania şi Moldova (Gheție *et alii* 1997, 343).

[11] Alte explicații citate de J. Byck sunt cele aparținând lui Al. Philippide, D. Găzdaru şi H. Tiktin. Philippide susține că apariția lui *-i* nu este un fapt morfologic, ci rezultatul unei evoluții fonetice *Iacătă-lă* ar fi *iacătă-lu*, *auzilă-i* ar fi *auzi-lu*, tot aşa cum *l-oi videa-lă* reprezintă pe *l-oi videa-lu* şi pune în evidență uşurința cu care *u* final (de la pronumele *lu*) alunecă spre alte sunete (Philippide, *Ist. lb. rom*. I, 103). D. Găzdaru explică pe *-lă* din *iacătă-lă-i* prin asimilarea lui *u* cu *a* precedent, iar cât priveşte pe *-i*, el ar fi *epitetic*, ca în *apoi, stai* etc. (D. Găzdaru, *Descendenții demonstrativului latin **ille** în limba română*, 32). Tiktin explică pe *-ăi* din *iată-l-ăi* prin verbul *îi* (literar „e”, „este”), pentru că există forme ca *iată-mă-s*, unde *-s* provine din *sunt*, deşi în *aruncă-lă-i, primeşte-lă-i* nu mai poate fi vorba de „îi = e” (*apud* Byck 1967, 138).

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

şi forme tranzitive („a plânge” – intranzitiv, dar „a plânge pe cineva” – tranzitiv, „a minți” – intranzitiv, dar „a minți pe cineva” – tranzitiv). Atunci când sunt folosite intranzitiv, aceste verbe au forma de persoana a 2-a imperativ terminată în *-i*, iar când sunt folosite tranzitiv au persoana a 2-a singular la imperativ în *–e*: *culege(-l), trece(-l)*. Sub presiunea acestor verbe care au la persoana a 2-a imperativ pozitiv *-i*, e posibil să fi rezultat formele existente în graiurile munteneşti (*ia-lă-i, lasă-lă-i* etc.), cu întărirea desinenței de persoana a 2-a, cu *-ă* rezultat din asimilare vocalică.

1.3. Formele de imperativ pozitiv persoana a 2-a apar frecvent în graiurile munteneşti în combinații cu interjecția *ia: ia du-te, ia scoală, ia vin(o)* etc. Fenomenul nu este specific graiurilor munteneşti, dar este foarte frecvent: *„Mareoara/ Mareoara” zic/ „**ia scoală** tu” zic/* (TDM III, 824, pct. 839); „ *făi Miț o!/ făi Miț o”// „ce e fă ?”/ „**ia vin** fă-ncua/ ia”//* (TDM III, 741, pct. 834); *„Marinică/ **ia vin ia** !”//* […] *„mă!”/ zic „eu nu pot să mestic mămăliga asta/* […] *// da…el se ducea/ „mămică!/ **ia vino**-ncoace dă stai icea/ că eu mă duc cu Rada în cutare loc!”* (TDM III, 626, pct. 826).

În ultimul exemplu, forma de imperativ *stai* este precedată de conjuncția *de*. Frecvent apar două imperative conectate prin *de* (*vino de fă, du-te de adu, du-te de fă*): „***du-te**/ leano/ **dă fă** focu lel-ti !//* (TDM III, 527, pct. 818).

1.4. În combinații cu forme neaccentuate ale pronumelui personal sau reflexiv, imperativul pozitiv persoana a II-a plural prezintă, în graiurile munteneşti, forme în care se dublează desinența de persoană, de tipul *îmbrăcați-vă-ți, liniştiți-vă-ți, duceți-vă-ți*. O explicație a acestor forme este cea oferită de Jacques Byck, interesantă cu atât mai mult, cu cât aceasta se află în consonanță cu tendința de întărire a desinenței de persoană, tendință specifică graiurilor munteneşti[12]. J. Byck atrage atenția asupra faptului că formele de tipul *duce-vă-ți* nu apar decât la verbele de conjugarea a III-a. Nu există imperative de acest tip la conjugarea I, a II-a sau a IV-a. Construcțiile de tipul *duceți-vă-ți* sunt generale (la toate conjugările): *adunați-vă-ți, vedeți-vă-ți, opriți-vă-ți*. Explicația poate fi şi de această dată locul accentului: verbele de conjugarea a III-a au accentul pe radical. În formele exemplificate pentru conjugările I, a II-a şi a III-a, accentul cade pe antepenultima silabă, în timp ce, în *duceți-vă-ți*, accentul cade pe prima silabă. Sub presiunea sistemului, s-a ajuns la uniformizare: fie prin mutarea accentului, *ducéți-vă-ți*, fie prin amputarea unei silabe, *duce-vă-ți*, prin disimilare silabică (cf. I. Iordan, în ZRPh., LIV, 363 şi urm. *apud* J. Byck 1967, 141). Nu este exclusă însă

[12] Byck 1967, 131–143: J. Byck analizează câteva forme de imperativ pozitiv în combinație cu pronume personale neaccentuate: *bate-vă-ți, şterge-vă-ți, tinde-vă-ți, întoarce-vă-ți, face-vă-ți, plânge-vă-ți* (culese din graiurile munteneşti). Lingvistul consideră că aceste forme se explică prin formele de plural imperativ de tipul: *duceți-vă-ți, spălați-vă-ți, sculați-vă-ți*. Acestea, la rândul lor, ar proveni din vechiul imperativ negativ plural (e.g. *nu ascultareți*), care conservă prohibitivul latin cu infinitivul. „*-ți* în formele imperativului de tipul *duceți-vă-ți* are aceeaşi funcție. De vreme ce în forma *duceți-vă* terminația nu mai este *-ți* (la fel în *duceți-mă, duceți-l, duceți-ne*), ci *vă (-mă, -l, -ne),* s-a simțit nevoia de a sublinia ideea de persoană, ceea ce a determinat adăugarea lui *-ți, duceți-vă-ți, duceți-mă-ți, duceți-lă-ți (duceți-lă-ți* a împrumutat pe *a* de la celelalte persoane”.

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

posibilitatea ca aceste construcţii să fi apărut sub influenţa limbii albaneze sau prin împrumut (Byck 1967, 142).

Cercetând texte munteneşti din secolele al XVI-lea şi al XVIII-lea, C. Frâncu ajunge la concluzia că forme de imperativ de tipul *duceţi-vă-ţi* nu sunt atestate, iar forme de tipul *duce-vă-ţi* apar începând cu secolul al XVIII-lea[13]. Contribuţia lui C. Frâncu a pus în evidenţă, pe de o parte, faptul că apariţia formelor de tipul *duce-vă-ţi* este anterioară celei a formelor de tipul *duceţi-vă-ţi* şi, pe de altă parte, că aceasta a fost motivată atât de factorul fonetic, cum a semnalat J. Byck (1967, 141), cât şi de cel morfosintactic. Trebuie menţionată, de asemenea, ideea cercetătorului cu privire la motivaţia asemănării dintre formele de imperativ semnalate în dacoromână şi cele din dialectul albanez gheg, din sârbă şi lituniană sau cu cele din anumite limbi romanice. Părerea autorului este că, de fapt, „este vorba despre inovaţii paralele şi independente, fenomenul din română neavând nicio legătură genetică cu cel din albaneză", întrucât este un fenomen apărut târziu, „când influenţa substratului sau interferenţele reciproce nu pot fi luate în consideraţie" (Frâncu 1984, 91). Leca Morariu explică această formă de „imperativ persoana a 2-a plural, cu elementul enclitic (pronumele topit organic în corpul cuvântului [de tipul] *deschide-vă-ţi*" prin mai multe fapte: 1. tendinţa de a simplifica, de a reduce formula imperativului la cea mai „telegrafică" expresie, tendinţă care, ajutată de fenomenul sincopării, se manifestă şi în eliminarea desinenţei finale; 2. amalgamarea cu elementul enclitic, formă promovată şi de optativul (*deschide-v-aţi*) îmbinat cu conjunctivul imprecaţiei (*să vă deschideţ*) (Morariu 1925, 63).

1.5. Desinenţa *–ţi* este semnalată şi în forma verbală *haideţi*, bazată pe interjecţia *haide*, explicată prin necesitatea de a marca mai bine persoana a 2-a plural (Byck 1967, 137). De remarcat prezenta lui *-reţi*, simţit ca marcă de imperativ plural, la interjecţia *haide (haidereţi*) (Ionescu-Ruxăndoiu 1977, 169), rezultat probabil din extinderea desinenţei de plural *-ră-*. Prin asocierea cu desinenţe de plural, interjectia *haide* şi-a creat o paradigmă: *haidem, haideţi, haidereţi (haidarăţi)* (Ionică 1965, 403–407). Înregistrăm astfel încă un fenomen

[13]Autorul este de părere că faptele în diacronie arată că tipul originar a fost *duce-vă-ţi*, crearea lui fiind un rezultat al presiunii paradigmatice a două timpuri, indicativ viitor şi optativ prezent, în anumite condiţii sintactice. Formele de tipul *duce-vă-ţi* apar ca urmare a analogiei cu viitorul indicativ, care în unele contexte are şi valoare de imperativ, implicând o poruncă (*duce-vă-veţi> duce-v-eţi> duce-v-aţi*) şi cu optativul îmbinat cu conjunctivul imprecaţiei (*duce-v-aţi să vă duceţi!*). Formele de imperativ ale verbelor de conjugarea a III-a introduc în sistem asimetria de accent (pe radical, nu pe sufix, ca la celelalte conjugări). Un mijloc de înlăturare a asimetriei a fost apariţia acestor forme de tipul *duce-vă-ţi*, care arată *păstrarea accentului pe rădăcină în detrimentul păstrării integrităţii părţii posttonice a cuvântului.* Tipul *duceţi-vă-ţi* apare mai târziu (sfârşitul secolului al XVIII-lea) şi se extinde (secolul al XIX-lea), ca rezultat al contaminării tipului *duceţi-vă* cu tipul *duce-vă-ţi.* Spre deosebire de primul tip (*duce-vă-ţi*), specific numai verbelor de conjugarea III-a, tipul *duceţi-vă-ţi* apare şi la verbe de conjugarea I şi a IV-a. Mai mult decât atât, menţionează autorul, a existat şi o tendinţă de extensiune a construcţiilor în *–ţi*, care au cuprins noi secvenţe, de exemplu, gerunziul. O formă ca *bucurându-vă-ţi* marchează persoana, prin folosirea unui element flexionar propriu persoanei a 2-a de la timpurile personale (Frâncu 1984, 83–92).

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

de marcare suplimentară (a persoanei şi) a pluralului. Se confirmă faptul că în graiurile munteneşti există o puternică tendinţă de accentuare a diferenţelor de număr, de amplificare a formelor flexionare prin marcarea suplimentară a pluralului – vezi *supra* capitolul **CONSIDERAŢII ASUPRA FORMELOR CU *-ră-***.

1.6. În general, forma de imperativ negativ nu diferă în graiurile munteneşti de cea din limba standard. Totuşi, în anumite graiuri munteneşti, rar astăzi, cu precădere în structuri arhaice, se întâlneşte o formă de persoana a 5-a imperativ negativ: e.g. *nu judecareţi*[14]. Această formă a fost generală în scrierile secolului al XVI-lea în toate provinciile româneşti[15]. Forma este, probabil, o construcţie românească după modelul unui infinitiv latin (*non cantare*), care a dispărut (sg.* *nu cântare* – pl. *nu cântareţi*, care a devenit apoi sg. *nu cânta* – pl. *nu cântaţi*) (Ionică 1965, 406). Menţinerea acestei forme vechi se poate explica prin necesitatea de a deosebi cât mai bine formele de singular de cele de plural (*ibidem*).

2. VALORI

2.1. Imperativul este unul dintre modurile frecvent întrebuinţate în graiurile munteneşti. Ca fenomen de limbă populară, este prezent în descântece, urări, blesteme, imprecaţii, ordine.

Cele mai interesante exemple sunt acelea în care imperativul este preferat perfectului compus. Am considerat că în aceste situaţii imperativul este folosit abuziv, prezenţa sa justificându-se doar retoric. Aceste exemple selectate din graiurile munteneşti sunt fapte de limbă redate în stil indirect liber sau în stil liber legat şi se caracterizează prin prezenţa neaşteptată a imperativului. Vorbitorul pare că la un moment dat recurge la imperativ în relatarea faptelor, până atunci redate la persoana a 3-a, pentru a actualiza sau dramatiza scena, inserând fragmente de vorbire directă. Aici sunt două situaţii:

1. în care informatorul păstrează imperativul care trebuie să fi fost folosit în dialogul originar: *am stat acolea şî m-an sculat sângur şi m-am dus în casă de m-am culcat// **tragi**-mă nor-mea! **fărâmî**-mă seara!* (TDM III, 751, pct. 835);

[14] O explicaţie a acestei forme s-a căutat în forma latină de imperativ prohibitiv, adică *non* plus infinitivul; *non dicere* trebuia să devină **nu zicere*, pentru care însă nu există atestări în secolul al XVI-lea, cu excepţia unei forme dintr-un descântec (GS, V) (Densusianu, *LR*, 190–191). De altă părere este Leca Morariu, care crede că din imperativul latin s-a păstrat numai singularul (pentru că era mai des întrebuinţat decât pluralul), iar pentru plural erau folosite formele de persoana a 5-a a conjunctivului perifrastic (*se dobândiţi*, de exemplu; forma de imperativ *iubiţi* e numai în aparenţă provenită de la indicativ, de fapt, ea „e un fapt purces din conjunctivul *să iubiţi*"). Substituirea imperativului prin conjunctiv se petrece şi la singular: *fii, aibi*, încât, prin analogie, şi aici, persoana a 2-a a conjunctivului, nu a indicativului, a putut dobândi funcţie de imperativ (Morariu 1925, 60).

[15] După 1700, frevenţa imperativului negativ scade în textele munteneşti, prin înlocuirea acestuia prin infinitivul scurt (Gheţie *et alii* 1997, 342).

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

2. în care informatorul selectează imperativul pentru a dinamiza, pentru a dramatiza: *venise-acas-la mine// şî...a luat-o d-acolo// **dă**-i „Andreico”/ **dă**-i/ **bate**-o/ **ţâpă** eu „auoleo! auoleo!”//* (TDM III, 145, pct. 788); *m-am dus şi-io/ o zi doo trei/ **dă**-i! **trage**-i! **dă**-i/ **trage**/ mi-a trecut!//* (TDM III, 751, pct. 835).

În ambele situaţii, imperativul substituie perfectul compus ca urmare a tranziţiei de la modul „clasic” de construire a enunţului narativ la cel afectiv-participativ, în care vorbitorul simte imperativul ca pe cea mai elocventă formă de exprimare a intensităţii unei acţiuni.

2.2. Deseori formele de imperativ pozitiv persoana a 2-a, însoţite de pronume personal de persoana a 3-a, apar „concatenate” cu segmentele *l-ăi* (dar *l* este pronume personal, masculin, singular, acuzativ, aşa că cel mai interesant rămâne totuşi *ăi*): *ia-lă-i, aruncă-lă-i, primeşte-lă-i* etc. (vezi *supra*), sugestia fiind că se pune accent pe obiectul direct astfel exprimat: *„**ia-l-ăi** tată că e băiat bun!”/* (TDM III, 351, pct. 804); *„lasă mamă/ **ia-l-ăi** că are minte mai multă”/* (TDM III, 365, pct. 805); *„mamă! **ia-lăi*** [16] *că e bun//* (TDM III, 833, pct. 840).

2.3. Deşi este un mod frecvent în graiurile muntenești, imperativul este înlocuit de conjunctiv de multe ori în blesteme, urări, ordine sau descântece. Relaţia de sinonimie dintre imperativ şi conjunctiv – derivată, probabil, din valorile latineşti ale conjunctivului – se poate observa în situaţiile în care aceste moduri apar în acelaşi enunţ: *mama ce-mi spune „auzi tu mamă stelo! vezi” zice „să nu te abaţi nici la dreapta/ nici la stânga// **ţii** drumu drept pă drum”/* (TDM III, 833, pct. 840).

XXI. FORME IOTACIZATE

1. Fenomen cu motivaţii fonetice, iotacizarea verbelor are relevanţă şi în plan morfologic. Iotacizarea verbelor a fost constant în atenţia cercetătorilor (Morariu 1925, Iancu 1965, Iancu 1966, Pop 1966, Saramandu 1992)[17].

2. Fenomenul este complex şi definirea lui este o problemă dificilă. În general, se consideră că iotacizarea constă în modificarea consoanelor *t, d, n, l, r*,

[16] Am respectat transcrierea din TDM.

[17] De o importanţă majoră în înţelegerea iotacizării este studiul lui Sever Pop (Pop 1966). Studiul cuprinde observaţii privind cauzele şi condiţiile în care apar formele verbale iotacizate în evoluţia de la limba latină la limba română, precizarea categoriilor de verbe care cunosc acest fenomen în limba română, în dialecte şi în graiuri, precum şi repartiţia formelor iotacizate, în opoziţie cu cele literare (cele cu consoana radicalului refăcută) în dacoromână. Sever Pop tratează formele iotacizate în funcţie de consoana din radical şi de modul şi timpul verbal. Reţinem de aici, totodată, observaţia că formele iotacizate din limba română arată că fenomenul iotacizării (existent şi în alte idiomuri romanice) a avut în limba română cea mai mare amploare. De egală importanţă este ideea că, în funcţie de repartiţia geografică a formelor iotacizate şi a celor cu consoana radicalului refăcută, există două arii ale dacoromânei: una conservatoare (a formelor iotacizate): Oltenia de est, Muntenia, Dobrogea şi Transilvania de sud-est, şi una inovatoare (a formelor deiotacizate): Moldova, Transilvania de nord şi Banatul.

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

de la finala radicalului unor verbe latineşti sub acţiunea unui iot următor[18]. Pentru definirea termenului trebuie avute în vedere şi alte aspecte, de exemplu, opoziţia *formă iotacizată/ formă cu consoana radicalului refăcută*, conjugarea verbelor, modul verbal etc. Observaţii importante privind formele verbale pentru care se ia în discuţie iotacizarea apar şi în articolul lui Nicolae Saramandu (Saramandu 1992). Pentru înţelegerea fenomenului, următoarele precizări ni se par esenţiale: iotacizarea este relevantă numai pentru formele de indicativ şi conjunctiv prezent persoana 1, de conjunctiv prezent persoana a 3-a şi a 6-a şi de gerunziu pentru verbele de conjugarea a II-a, a III-a şi a IV-a, al căror radical se termină în *t, d, n, r, l* (Saramandu 1992, 83–84); modificarea acestor consoane, sub influenţa unui iot următor (*i*), se face astfel[19]: *t>ţ, d(>dz)>z, n(ń)>ń, r(>r')>ŗ, l(l')>ĺ,* formele de indicativ prezent persoana 1 pentru verbele cu radicalul verbal latin în *t, d, n, r, l* + iot sunt rezultatul unei evoluţii fonetice normale: *înghiţ*< lat. *(in)gluttio, simţ*< lat. *sentio, auz*< lat. *audio, râz*< lat. *rideo, tunz*< lat. *tondeo, văz*< lat. *video, ţiu*< lat. *teneo, viu*< lat. *venio, morį*< lat. *morio (<morior), piei*< lat. *pereo, sai*< lat. *salio*, la fel cele de conjunctiv persoana a 3-a/ a 6-a: *să simtă, să vază, să ţie, să ce(a)ie, să saie* şi cele de gerunziu: *simţind, văzând, ţiind, viind, ceind* etc.; formele de indicativ prezent persoana 1 ale verbelor cu radical verbal latin în t, *d, n, r, l* neurmate de iot au fost rezultatul analogiei cu cele menţionate anterior: *trimiţ*< lat. *tramito, uciz*< lat. *occido, vânz*< lat. *vendo, spui*< lat. *expono, cei*< lat. *quaero, spai*< lat. **expavero*; pentru evitarea omonimiei formelor de persoana 1 şi a 2-a la indicativ şi conjunctiv prezent *eu auz, tu auz, eu înghiţ, tu înghiţ* etc., consoana radicalului a fost „refăcută”[20] în *t, d, n, r* (*sai* a devenit *sar*, cu *r* pentru *l*) (cf. Saramandu 1992, 84), forme ca *înghit, simt, văd, aud, spun, ţin, cer, pier, sar,*

[18] Iotacizarea este definită ca „o particularitate a verbelor de conjugarea a II-a, a III-a şi a IV-a (singurele iotacizări de conjugarea I sunt: *spaiŭ, spai, să se spaie, mâiŭ, mâi, să mâie, laiu*) cu tulpină dentală *(-d, -t*) şi licvidă (*-n, -r<r* sau *l* lat. – *pereo, salio*), [pe care] o întâmpinăm la indicativ prezent persoana 1 (*văzu, scoţu, rămâi, spuiŭ, ceiŭ, saiŭ*) şi în parte şi la persoana a 2-a (*cei, sai*) şi la conjunctiv prezent persoana 1 (*să deschiz, să tremiţŭ, să spuiŭ*), la persoana a 2-a (*să pai, să sai*), dar şi la persoana a 3-a singular şi plural (*să cază, să scoaţă, să rămâie*) [cu anumite excepţii: *pociu, poţi,* dar să *poată, bat* etc.]” (Morariu 1925, 306). În Iancu 1966, 272, „iotacizare înseamnă schimbarea locului de articulaţie a unei consoane sub influenţa lui iod”.

[19] „Iodul a palatalizat dentalele până în faza de palatalizare tranzitivă (mutativă): dentalele *t, d, n, l* au devenit adevărate palatale (*t', d', n', l'*). Reflexele romanice ale dentalelor *d, t, n, l* urmate de iod arată clar că acest fenomen a avut loc încă din perioada de destrămare a latinei” (Iancu 1966, 271); „fenomenul are în limba română o vechime tot atât de mare ca şi limba însăşi”, argumentele fiind: 1. era mai răspândit în trecut decât astăzi; 2. azi nu se cunosc forme intermediare de iotacizare şi 3. există urme de iotacizare şi în dialectele sud-dunărene; în ceea ce priveşte locul de apariţie, iotacizarea trebuie să fi apărut concomitent pe întreg teritoriul de formare a limbii române (idem, 272); iotacizarea analogică pare, însă, a fi un fenomen românesc (idem, 274).

[20] Evitarea omonimiei dintre forme a fost doar una dintre cauze (Pop 1966, 314; Saramandu 1992, 83–84). În ceea ce priveşte vechimea formelor deiotacizate, S. Pop afirmă că deiotacizarea s-a dezvoltat în mod independent în cele patru dialecte româneşti. Ea ar fi astfel posterioară despărţirii românei în dialecte. Victor Iancu (1966, 274) nu neagă posibilitatea ca formele deiotacizate să fi apărut în epoca românei comune, ca ele să fie cu mult anterioare secolului al XVI-lea.

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

să simtă, să vadă, să audă, să țină, să ceară, ținând, venind, cerând etc. fiind modalitatea de diferențiere între persoana 1 şi a 2-a[21].

Precizările de mai sus sunt importante pentru că atrag atenția asupra faptului că nu *toate* formele verbale care prezintă consoana radicalului modificată sub acțiunea unui iot sunt relevante. Astfel, nu intră în discuție verbe care au numai forme iotacizate (nu şi forme refăcute), verbe de conjugarea I cu radicalul în *c* (precedat de consoană), *t, d, l* + iot: *înfăş* < lat. *in-fascio, despoi*< lat. *despolio, moi*< lat. *mollio, tai*< lat. *talio* etc. Face excepție *sughiț* (<lat. *subgluttio*), care prezintă şi forme cu consoana radicalului refăcută (*sughit, să sughită*) prin analogie cu verbele de conjugarea a II-a, a III-a şi a IV-a (Saramandu 1992, 83). De asemenea, nu intră în discuție formele de gerunziu ale verbelor cu radicalul în *t, d* care nu apar cu consoana radicalului refăcută (*văzând, tunzând, vânzând, auzind, simțind* sunt singurele forme cunoscute, spre deosebire de alte forme de gerunziu, la care apare opoziția între *formă iotacizată* şi *formă deiotacizată*: *ținând/ țiind, spunând/ spuind*) (*ibidem*).

3. Formele iotacizate s-au păstrat cel mai bine în graiurile sud-estice, unde nu exista omonimia formelor de persoana 1 şi a 2-a la indicativ prezent, datorită păstrării lui *i* final asilabic după *z(d), ț* (*eu scoț – tu scoți, eu auz – tu auzi*), pentru că „graiurile sud-estice au recurs la modalități specifice de refacere a opozițiilor morfonologice, diferite de cele din graiurile nord-vestice” (cf. Saramandu 1992, 87). Pentru verbele cu radicalul în *t, d,* formele verbale iotacizate la indicativ persoana 1 (*înghiț, simț, trimeț, auz, văz* etc.) sunt aproape exclusiv folosite în graiurile munteneşti[22]: ***văz*** *o vulpe/* (TDM II, p. 224, pct. 709); *în timpu ăla atuncea nu a fost ca astăzi să dau drumu la televizor/ la radio/* ***auz*** *di america/* (TDM III, 562, pct. 821). Pentru verbele cu radicalul în *t, d,* formele verbale iotacizate se păstrează atât la indicativ persoana 1 (*înghiț, simț, trimeț, auz, văz* etc.), cât şi la conjunctiv persoana a 3-a /a 6-a (*să simță, să auză, să râză, să vază* etc): *da…ca* ***să râză*** *de* ! *fete/ aşa era obiceiu/ acu nu mai e//* […] *scula vita/ ca la cât să scoală/* […] *îi la anu/ i la doi/ i la trei/* ***să vază*** *la cât să scoală vit-aia//* […] *să da alătur şi-nchidea ochii/ ca* ***să vază****/* (TDM III, 192, pct.791). Hărțile din anexe (*Repartiția formelor iotacizate şi a celor neiotacizate de indicativ prezent*

[21] Aceeaşi idee apare în Morariu, 1925, 308: „tendința de a diferenția persoana a 2-a de persoana 1 a verbelor iotacizate a condiționat abandonarea formelor iotacizate – abandonare azi generală în aromână, meglenoromână şi istroromână, iar în dacoromână, cel puțin la dentale, în idiomul moldovean – şi înlocuirea lor cu desiotacizatele forme create analog după alte verbe [neiotacizate]”.

[22] Mențiunea se găseşte şi în Iordan 1943, 130–131: Formele cu *z* şi *ț* caracterizează graiurile munteneşti (în vreme ce formele cu *i* se întâlnesc pretutindeni). Iar mai încolo: „[...] *văz* şi *scoț* etc. au fost, din capul locului, generale: lat. *video, excutio* etc. au dat în mod regulat (potrivit normelor fonetice) rom. *văz(u), scoț(u)* etc. Formele cu *d, t* etc. s-au născut ulterior, sub influența celor la care aceste consoane se păstraseră, fiindcă nu se găseau în poziția necesară pentru iotacizare. Odată ivite, variantele noi s-au răspândit, înlăturând treptat pe cele vechi. Înlăturarea acestora este definitivă în graiurile moldoveneşti şi se va realiza, cu timpul, şi în celelalte, dacă lucrurile se desfăşoară aşa cum ne arată situația actuală”.

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

persoana I, ***a vedea***, *Repartiţia formelor iotacizate şi a celor neiotacizate de indicativ prezent persoana I,* ***a tunde***, *Repartiţia formelor iotacizate şi a celor neiotacizate de indicativ prezent persoana I,* ***a înghiţi***) arată distribuţia formelor *văz, mă tunz, înghiţ*. De asemenea, hărţile *Repartiţia formelor iotacizate şi a celor neiotacizate,* ***să vază/să vadă***, ***a vedea*** *– conjunctiv prezent, pers. a 3-a* şi *Repartiţia formelor iotacizate şi a celor neiotacizate,* ***a înghiţi*** *– conjunctiv prezent, pers. I* arată că la acest tip de verbe, cu radicalul în *d* şi *t*, iotacizarea este un fenomen aproape general în Muntenia, în timp ce în Dobrogea formele iotacizate se găsesc mai ales în sudul şi vestul provinciei. Comparând hărţile realizate de noi cu cele din Vonica 2003, hărţile 31, 44, 45, am putut observa că între zona graiurilor munteneşti şi cea a graiurilor olteneşti *nu există o graniţă* în ceea ce priveşte repartizarea formelor iotacizate şi a celor neiotacizate cu radical în *-d*, *-t*, ariile aflându-se în raport de continuitate lingvistică.

Pentru verbe neologice cu radicalul în *t, d* nu am identificat forme iotacizate în textele munteneşti, confirmând astfel costatarea lui Sever Pop (1966, 292).

4. Pentru verbele cu radicalul în *n*, sunt foarte frecvente formele iotacizate de indicativ şi conjunctiv[23] persoana a 3-a/a 6-a *spui, ţiu, să rămâie, viu* „care sunt mai răspândite decât cele refăcute prin analogie” (Saramandu 1992, 85). Am ales din textele munteneşti doar câteva exemple, pentru că formele iotacizate sunt preponderente: ***viu****/ târziu/ când* ***viu*** *aci/ …nevasta/ „de ce-ai vinit ? ce-ai?”* (TDM II, 223, pct. 709); *a fost un colonel/ nici io* ***nu ţiu*** *minte bine*/ (TDM I, 431, pct. 782).: *ca să nu ia pământu boierului//* ***să rămâie*** *mai puţini* (TDM I, 429, pct. 782); *s-a dus îndărăt alde socri-miu/* ***să*** *le* ***spuie*** *l-alde naşu//* (TDM I, 434, pct. 782); *zice/ „că* ***să****-ţi* ***puie*** *beteala/* (TDM I, 434, pct. 782). Hărţile noastre *Repartiţia formelor iotacizate şi a celor neiotacizate pentru indicativ prezent, persoana I,* ***spui/spun, ţiu/ţin*** şi *Repartiţia formelor iotacizate şi a celor neiotacizate pentru conjunctiv prezent, persoana I, pentru* ***a spune*** *şi pentru* ***a ţine****, formele* ***să spui/să spun****,* ***să ţin/să ţiu*** arată că pentru verbele cu radical în *n*, fenomenul iotacizării este general în Muntenia şi în estul Dobrogei. Comparaţia cu hărţile realizate în Vonica 2003 (hărţile 54, 55) susţin amploarea acestui fenomen, pentru că arată că formele iotacizate ale verbelor cu radical în *-n* se continuă dinspre Muntenia până înspre jumătate (la conjunctiv, chiar mai mult de jumătate) din Oltenia.

4.1. La gerunziu formele verbale iotacizate *spuind, ţiind, viind* se păstrează în Muntenia, cele cu consoana radicalului refăcută (*spunând, ţinând, venind*) fiind

[23] În Petrovici – Rusu 1964, 223, 226 există o altă explicaţie a formelor iotacizate de conjunctiv şi a celor iotacizate de gerunziu ale anumitor verbe: apare ipoteza conform căreia formele de persoana a 3-a a conjunctivului anumitor verbe de conjugarea a II-a şi a III-a se deosebeau de cele de persoana a 3-a a indicativului cu ajutorul opoziţiei dintre consoana *n* şi consoana *ń*. Cu alte cuvinte, *ţine* vs. *să ţińe*, *rămâne* vs. *să rămâńe, vine* vs. *să vińe, pune* vs. *să puńe*. Din formele menţionate de conjunctiv s-a dezvoltat, în unele graiuri, formele *să ţiĭe, să rămâĭe, să viĭe, să puĭe*, prin transformarea lui *ń* în *ĭ*. Gerunziile *ţińind, rămâńind, vińind*, cu *ń* palatal, explică gerunziile de tip *ţiĭind*, *rămâĭind*, *viĭind*, tot în urma trecerii lui *ń* la *ĭ*.

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

totuşi mai răspândite decât formele iotacizate în vestul provinciei (vezi harta *Repartiția formelor iotacizate la modul gerunziu:* ***spuind/spunând***).

4.2. Iotacizarea se extinde şi la verbe neologice, pentru verbele cu *n* la finala radicalului. Exemplele sunt înregistrate în Muntenia şi în sudul Dobrogei: *(nu) rețiu* (TDD, 50–51)*, deviu* (TDM III, 562, pct. 821).

5. La verbele cu radicalul în *r*, situația este diferită de cea a celorlalte verbe: sunt mai frecvente în aproape întreaga Muntenie şi în Dobrogea formele cu consoana radicalului refăcută (neredusă la ł) *cer*[24], *mor, pier*[25]. Formele iotacizate *cei*, *mori*, *piei* (cele de indicativ prezent persoana 1 şi a 2-a şi cele de conjunctiv persoana 1 şi a 3-a/ a 6-a) apar numai în extremitatea sud-vestică a Munteniei (cf. Saramandu 1992, 86). Comparând hărțile noastre cu hărțile care prezintă distribuția formelor iotacizate şi deiotacizate pentru verbele cu radical în *-r* în graiurile oltenești din Vonica 2003, hărțile 68, 69, trebuie să observăm că, atât la indicativ, cât şi la conjunctiv, fenomenul este mai bine reprezentat în aria oltenească.

6. În graiurile munteneşti există arii în care vorbitorii folosesc forme iotacizate de indicativ prezent şi forme de conjunctiv prezent cu consoana radicalului refăcută: *(eu) spui, să spună*, *(eu) vin, (ploile) să vie* (TDD, 53). Există cazuri în care forme alterate şi cele nealterate la acelaşi timp şi mod coexistă în vorbirea unui informator: *pui, pun; spui, spun* (*ibidem*). Pentru sudul Dobrogei, s-a remarcat predilecția pentru menținerea formelor iotacizate la verbele cu consoana tematică *-n* şi tendința de înlocuire a acestora la verbele cu consoana tematică *-t, -d* (idem, 52).

7. Cercetătorii au remarcat preferința generației vârstnice pentru formele iotacizate. Ultimele cercetări evidențiază stadiul avansat al procesului de eliminare a formelor iotacizate sub influența limbii literare (idem, 53)[26]. În limba secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea, sunt atestate în textele din Muntenia formele iotacizate pentru verbele cu radical în *t, d, n* şi uneori în *r* (Gheție *et alii* 1997, 335).

8. Ca o concluzie, iotacizarea verbelor este relevantă pentru structura dialectală a dacoromânei „în măsura în care formelor iotacizate din unele graiuri le corespund, în alte graiuri, forme cu consoana radicalului refăcută" (Saramandu 1992, 83). Păstrarea formelor iotacizate în graiurile sudice intră în opoziție cu fenomenul de refacere a consoanei radicalului verbal prezent în graiurile nord-vestice[27]. Apariția formelor verbale cu consoana radicalului refăcută în graiurile

[24] În GN, pentru graiurile avute în vedere, am întâlnit o singură formă: *„Ce eşti tu, ce* ***cei****?"* (149 – Teleorman, Atârnați).

[25] Ideea apare şi în Morariu 1925, 340: „Mai refractare față de iotacizare se prezintă aici tulpinile în *-r: moriu, periu.*

[26] În Graur 1968, 211–212: „Deoarece interesul pentru iotacizare a dispărut, constatăm că derivatele cu prefixe neologice nu o mai admit decât la gerunziu [...]. Mai mult, chiar unele verbe împrumutate sau formate în româneşte ceva mai de mult nu mai participă la iotacizare, de exemplu avem *soțot*, gerunziul *vădind* şi altele".

[27] „L'aire actuelle des formes verbales iotacisées s'étend sur l'Olténie de l'est, la Munténie, la Dobroudja et la Transylvanie du sud-est, c'est–à-dire justement sur le territoire considéré comme le « berceau » de la langue littéraire roumaine d'aujourd'hui. Les régions innovatrices, qui rejettent les formes verbales iotaciseés, sont les trois suivantes: la Moldavie, la Transylvanie du nord et le Banat et ses régions environnantes" (Pop 1966, 314).

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

nord-vestice ilustrează una dintre trăsăturile inovatoare al acestor graiuri (cf. Pop 1966, 293; Saramandu 1992, 86–87). Păstrarea lui *i* final asilabic, care serveşte la marcarea opoziţiilor morfo(no)logice în graiurile munteneşti (Saramandu 1992, 83), a fost cauza conservării formelor iotacizate în aceste graiuri (Saramandu 1992, 87; Saramandu 1997, 188). Textele vechi arată că formele verbale cu consoana radicalului refăcută prin analogie (sporadic în secolul al XVI-lea şi tot mai frecvent în secolele următoare) apar în două mari arii inovatoare, aflate în discontinuitate geografică: Banatul şi Hunedoara, pe de o parte, şi Moldova, pe de altă parte (cf. Saramandu 1992, 87).

XXII. CONCLUZII PRIVIND FORMELE ŞI VALORILE TIMPURILOR ŞI ALE MODURILOR PERSONALE

1. FORME

1.1. Credem că un inventar sumar al formelor verbale (ale timpurilor şi ale modurilor personale, deocamdată) cu caracter arhaic şi apoi, unul al formelor verbale cu caracter inovator impun şi determină un răspuns motivat statistic în ceea ce priveşte caracterul arhaic sau inovator al flexiunii verbale în graiurile munteneşti actuale.

1.1.1. Considerăm „fenomen/ formă arhaică" orice formă etimologică – sau care urmează o tendinţă existentă în limba latină – şi orice formă care a avut curs în limba română veche.

1.1.2. Dăm mai jos un inventar al formelor verbale arhaice întâlnite în graiurile munteneşti (în condiţiile în care o formă nu este tipică graiurilor avute în vedere sau nu mai are relevanţă astăzi, va fi aşezată între paranteze):

I. absenţa desinenţei *-u* de la persoana a 6-a imperfect indicativ – întrebuinţarea formelor etimologice pe aproape întreg teritoriul graiurilor munteneşti;

I´. (absenţa desinenţei *-m* la persoana 1 imperfect indicativ – foarte rar/accidental azi;)

II. menţinerea formelor etimologice la imperfectul verbelor *a da, a sta* – în anumite arii;

II´. conservarea formelor de participiu în *-ă* – în anumite arii, restrânse; (trăsătura este considerată specifică graiurilor nordice);

III. menţinerea, în anumite arii, a formelor asigmatice vechi ale verbelor *a fi, a avea, a vrea* la perfectul simplu indicativ;

IV. conservarea, în anumite arii, a formelor din paradigma tare a verbelor *a da* la perfectul simplu indicativ;

V. prezenţa formelor etimologice de plural la mai-mult-ca-perfect indicativ – fără *-ră-*, fenomen caracteristic şi general;

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

VI. întrebuințarea, chiar dacă mai puțin frecventă astăzi, a formelor perifrastice de imperfect şi mai-mult-ca-perfect-indicativ;

VII. folosirea formelor etimologice de conjunctiv prezent ale verbelor neregulate *a da, a sta, a bea, a lua*;

VIII. menținerea formelor iotacizate la persoanele 1 şi a 2-a indicativ prezent şi a 3-a şi a 6-a conjunctiv prezent, precum şi la gerunziu, ale verbelor moştenite cu radical în *t, d*, *n* şi mai rar, în *l, r*;

IX. forma etimologică de imperativ *adu*.

Includem aici, deşi nu sunt fenomene care să se refere direct la forme ale timpurilor şi ale modurilor personale, ci la fenomene care privesc conjugările şi diatezele, următoarele trăsături:

– fluctuația dintre conjugările a II-a şi a III-a, productivitatea conjugărilor I şi a IV-a, ca în latină, îmbogățirea inventarului conjugării a IV-a, ca în limba veche;

– întrebuințarea anumitor verbe, reflexive în limba standard, la diateza activă – *a naşte*, ca în limba veche.

Nu excludem din inventarul trăsăturilor de tip arhaic tendințe manifestate în actualizarea anumitor valori:

– utilizarea viitorului cu dubla valoare temporală şi modală, ca în limba latină;

– întrebuințarea conjunctivului după verbele *a apuca, a înceta*, ca în limba veche;

– utilizarea conjunctivului cu valorile din limba latină: deliberativ, potențial, iusiv.

1.1.3. Dăm mai jos un inventar al formelor verbale de tip inovator:

I. generalizarea omonimiei dintre persoana a 3-a şi persoana a 6-a de la verbele de conjugarea I la prezent indicativ – unde este normală – la toate conjugările;

II. omonimia dintre persoana a 3-a şi persoana a 6-a (forma *a*) a auxiliarului perfectului compus indicativ (forma *a* fiind ea însăşi o inovație muntenească);

III. extinderea desinenței *-ră-* de la persoana a 6-a a perfectului simplu (inovație a graiurilor munteneşti la origine) la forme de plural ale perfectului compus, ale imperfectului, ale prezentului, la forme de singular ale conjunctivului, ale perfectului simplu, ale mai-mult-ca-perfectului, la interjecții cu valoare verbală;

IV. desinența *-i* la persoana a 2-a a mai-mult-ca-perfectului indicativ (în loc de *-şi*);

V. utilizarea conjunctivului în locul infinitivului;

VI. lărgirea inventarului verbelor de tip ingresiv şi terminativ în structuri cu modul conjunctiv;

VII. forma de imperativ *vino*.

1.1.4. Comparând cele două inventare de mai sus (nouă fenomene considerate arhaice + două + trei *vs*. şase considerate inovatoare), rezultă un raport în favoarea formelor de tip arhaic.

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

Concluziile sunt:

i. răspândirea generală în graiurile munteneşti a unor forme verbale etimologice (forme iotacizate, forme de persoana a 6-a fără *-u* la imperfect) acolo unde în graiurile de tip moldovenesc se întrebuinţează forme inovatoare

ii. menţinerea în uz, în anumite arii, a unor forme verbale etimologice (formele etimologice de imperfect ale verbelor *a da, a sta*) sau a unora vechi (forme de perfect simplu de tipul *dete*), precum şi a unor forme asigmatice de perfect simplu ale verbelor *a fi, a avea, a vrea*. Aceste fapte impun considerarea graiurilor munteneşti drept graiuri cu caracter preponderent conservator în ceea ce priveşte morfologia verbului.

1.2. Cu privire la caracterul inovator al graiurilor munteneşti, considerăm că principalul – prin anvergură – fenomen tipic se referă la extinderea desinenţei *-ră-*. Urmează: **a.** extinderea omonimiei de la prezent indicativ 3/6, conjugarea I la conjugările a II-a, a III-a, a IV-a prezent indicativ şi la celelalte timpuri ale indicativului (exceptând imperfectul); **b.** desinenţa *-i* de la mai-mult-ca-perfect şi **c.** înlocuirea infinitivului prin conjunctiv.

2. VALORI

2.1. Dintre timpurile indicativului, prezentul este întrebuinţat în graiurile munteneşti pentru exprimarea celui mai mare număr de valori (ale tuturor celorlalte timpuri ale indicativului, dar şi ale modurilor imperativ, conjunctiv şi condiţional şi optativ – prezent);

2.1.1. Imperfectul este, dintre timpurile trecute ale indicativului, cel mai frecvent folosit, fiind întrebuinţat cu valoare de perfect compus, mai mult ca perfect, dar şi cu valoarea altor moduri, bunăoară, condiţional-optativ perfect şi conjunctiv perfect; imperfectul exprimă cel mai mare număr de nuanţe: reproş, modestie, complicitate.

2.1.2. După numărul şi varietatea valorilor pe care le pot exprima, urmează perfectul compus, perfectul simplu, mai-mult-ca-perfectul, viitorul.

2.1.3. Toate timpurile indicativului exprimă valori temporale, modale şi aspectuale, precum şi valori afective.

2.1.4. Modul indicativ poate „acoperi” valorile tuturor celorlalte moduri personale, depăşindu-şi, în acest caz, statutul de „mod al realităţii”.

2.2. Modul conjunctiv poate fi folosit pentru exprimarea altor moduri subiective: imperativ, prezumtiv, condiţional-optativ (perfect).

2.3. Modul condiţional-optativ este cel mai puţin folosit dintre toate modurile personale subiective, dar sensul lui poate fi preluat de forme ale tuturor celorlalte timpuri ale indicativului şi moduri personale (exceptând prezumtivul).

2.4. Valoarea afectivă cu cel mai mare număr de modalităţi de exprimare este cea a reproşului. Pot reda reproşul imperfectul, perfectul compus, perfectul simplu şi conjunctivul.

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

XXIII. INFINITIV

1. FORME

1.1. Menționat, de obicei, primul în ierarhia modurilor nepersonale[28], infinitivul[29] nu-şi justifică, în graiurile munteneşti, poziția de cap de listă, întrucât are o prezență mai mult decât periferică. Structurile în care infinitivul[30] este întrebuințat sunt, în general, cele de viitor cu *voi* sau *oi*, precum şi cele cu semiauxiliare de mod şi de aspect, dar chiar şi în aceste din urmă cazuri, combinațiile infinitivului sunt, dacă nu accidentale, oricum, (mult) mai puțin frecvente decât în graiurile moldoveneşti şi în limba literară.

[28] Deşi în gramatici sunt tratate global sub denumirea de „moduri verbale nepersonale", infinitivul, participiul, gerunziul şi supinul constituie o categorie neunitară după criteriul caracterului lor verbal, precum şi după capacitatea lor distribuțională. Este limpede că între infinitiv, participiu, gerunziu şi supin sunt diferențe, a căror principală cauză este dubla lor natură, fie predominant nominală, fie predominant verbală. Se explică astfel faptul că, în gramatici şi în studii, acestea sunt abordate diferențiat, cercetătorii având în vedere mai degrabă deosebirile decât asemănările dintre ele. Cel mai important criteriu ales, caracterul verbal, a determinat ca fiecăreia dintre aceste patru forme verbale să i se atribuie un statut diferit.

[29] În *Gramatica română* a lui H. Tiktin, de pildă, „infinitivul, supinul, gerundiul, participiul [cărora li se adaugă şi] adjectivul verbal" (e.g. *făcător*) apar sub menționea „nume verbale" sau „moduri impersonale", deşi, mai departe, lingvistul face diferența între „forma scurtată a verbului" la infinitiv şi „forma întreagă", în sensul că prima „se tratează ca verb", pe când „cea întreagă se tratează ca substantiv, luând articol şi atribut" (Tiktin 1895, 121). Accentul pe calitatea nominală a infinitivului se menține şi peste jumătate de veac, astfel încât Iorgu Iordan se referă la infinitiv (şi la participiu), ca intrând într-„o grupă aparte, esențial deosebită de celelalte", pentru că „moduri în sens strict nu sunt nici participiul şi nici infinitivul", întrucât infinitivul „este „forma substantivală a verbului" şi are caracter „abstract, general, nedefinit, ceea ce explică inaptitudinea lui de a avea forme după persoane şi totodată numele însuşi de infinitiv (adică „nefinit" = nehotărât)" (Iordan 1954, 430–431). Diferențierea între infinitivul lung, formă nominală, pe de o parte, şi infinitivul scurt, formă verbală, pe de altă parte, punct de vedere adoptat de majoritatea cercetătorilor (Caragiu Marioțeanu 1962,38; DSL), reflectă poziția infinitivului în sistemul verbal românesc actual.

[30] Ne vom referi întâi la forma scurtă a infinitivului („apocopată" sau „trunchiată" după Densusianu), ca expresie a valorii verbale. Infinitivul lung, atestat în limba română veche cu două valori, nominală şi verbală, nu se realizează în graiurile munteneşti ca variantă verbală. De altfel, în limba secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea, infinitivul lung este în continuu regres (cf. Gheție *et alii*, 1997, 342). Ion Diaconescu demonstrează că întrebuințarea infinitivului scurt în limba română este un fenomen exclusiv românesc, apărut prin reducerea infinitivului lung, resimțit ca substantiv (*nomina actionis*), la o formă în care vocalele caracteristice *-a*, *-ea*, *-e* şi *-i* să devină sufixe ale infinitivului, în condițiile în care afixul *-re* (sau *-are*, după alți cercetători) s-a detaşat în aşa măsură încât a devenit productiv. Fenomenul „a început în secolul al X-lea – pentru că nu există în aromână şi meglenoromână, dar există în istroromână – şi s-a generalizat ca sistem până în secolul al XIII-lea – al XIV-lea, menținând totodată ca variante arhaice, dialectale, stilistice sau poziționale unele forme lungi" (Diaconescu 1977, 68).

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

Cauza principală a slăbirii infinitivului este extinderea tiparului cu modul conjunctiv[31], în condiţiile echivalenţei valorice dintre cele două moduri, în structuri în care, iniţial, era întrebuinţat infinitivul. În limba secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea[32], infinitivul intra în combinaţii cu semiauxiliare de aspect ca *a începe, a prinde, a se apuca, a sta, a sfârşi, a conteni* etc., precum şi cu semiauxiliare de modalitate ca *a putea, a trebui, a fi, a avea, a vrea* etc. (cf. Pană Dindelegan 1968, 265–296). Ce trebuie observat este că, încă din această etapă, în aceste construcţii, verbele menţionate se asociază cu conjunctivul, dar admit şi combinaţii cu infinitivul. Situaţia din graiurile munteneşti actuale este similară din acest punct de vedere cu cea din limba veche: în construcţii cu verbele menţionate mai sus, este preferat conjunctivul (vezi capitolul CONJUNCTIVUL PREZENT), dar au curs şi cele cu infinitivul. Totuşi, dintre aceste verbe, unele intră mai frecvent decât celelalte în combinaţie cu infinitivul şi acestea sunt *a începe, a putea*[33]: ***începuse-a merge*** *înspre Săndică/* (TDM II, 222, pct. 709); *oaia* ***a-nceput a fâţâi*** *dân cuadă/* (TDM II, 224, pct. 709); *după ce am frământat-o* [brânza] *bine cu sare,* ***începem a*** *o* ***pune*** *în putină* […] (ALRT II, 233, Piua-Petrii – Ialomiţa, *apud* Caragiu Marioţeanu *et alii* 1977, 259); *colţii ăştia dă urs/ sânt prea veninoşi/ fuarte greu e că să…****să***

[31] „Interferenţa dintre infinitiv şi conjunctiv datează din latină şi se accentuează în română, pe măsură ce conjunctivul tinde să devină mod al subordonării, apropiindu-se, sub acest aspect, tot mai mult de infinitiv: ambele, în calitate de moduri dependente, exprimă o acţiune virtual posibilă, realizabilă. Pe baza asemănărilor de conţinut, are loc, [...], după o prealabilă perioadă de alternanţă, procesul de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv. În aromână şi meglenoromână, procesul se încheie; în schimb, în dacoromână şi istroromână, infinitivul continuă să se menţină, fie în contexte proprii, determinate din punct de vedere semantic şi gramatical, fie în contexte comune cu ale conjunctivului – într-un raport de alternanţă, de cele mai multe ori, în defavoarea infinitivului. Faptul că atât conjunctivul, cât şi infinitivul pot să apară în contexte specifice, pune cele două moduri într-un raport de distribuţie defectivă” (Diaconescu 1977, 124–125).

[32] „În secolul al XVI-lea, conjunctivul domină infinitivul, aceasta fiind o dovadă că procesul înlocuirii infinitivului prin conjunctiv datează dintr-o perioadă mult mai îndepărtată”, cele două moduri apar în alternanţă în acelaşi context sau infinitivul este înlocuit cu modul conjunctiv în acelaşi context. După raportul de frecvenţă între infinitiv şi conjunctiv, se pot stabili, în mare, două arii lingvistice: zona nordică – nordul Moldovei şi nordul Transilvaniei – unde construcţiile cu infinitivul sunt predominante şi zona central-sudică, unde construcţiile cu modul conjunctiv sunt predominante. Tendinţa de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv – comună tuturor limbilor din aria balcanică şi favorizată de posibilitatea conjunctivului de a raporta explicit acţiunea la persoană – continuă în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, raportul fiind mai omogen în aceste secole (60% vs. 80%, în favoarea conjunctivului), procente mai ridicate prezentând conjunctivul în limba documentelor originale. Preferinţa stilului ştiinţific pentru modul infinitiv va determina o revitalizare a valenţelor infinitivului în limba română a secolelor al XIX-lea – al XX-lea (susţinută şi de traduceri, mai ales din franceză), şi, odată cu aceasta, o întărire a poziţiei infinitivului în sistemul verbal. (Diaconescu 1977, 125 et passim).

[33] Interesant este capitolul dedicat infinitivului în Sandfeld – Olsen 1936, în care se enumeră şi se exemplifică seria, generoasă, de verbe care intră în combinaţie cu infinitivul în limba literară sau în alte graiuri: *a vrea, a putea, a şti, a căuta, a cerca, a cere, a primi, a cuteza, a îndrăzni, a începe, a apuca, a prinde, a înceta, a urma, a învăţa, a deprinde, a hotărî, a cugeta, a avea, a însemna, a ruga, a se face, a se preface* etc.

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

poată vindeca// […] *nici ăştia* ***nu s-a putut trata***// (TDM I, 53, pct. 676); *că mămăliga necuaptă îngheța şi n-o* ***puteam mânca*** (TDM I, 57, pct. 677).

1.2. În limba secolului al XVI-lea, deşi apare frecvent infinitivul lung[34], mai ales în combinații cu prepozițiile *de* şi *a* (*Dumnedzeu e de a fălosirea; stătu de a naşterea; să nu iasă a se judecarea* – Densusianu, *ILR*, 152), care arată că „funcțiunea verbală e întunecată" (Densusianu, *LR*, 193), că „în general, [sunt] construcții care exprimă o intenție, un scop" (Densusianu, *ILR*, 152) şi că „nu ne mai găsim în fața unui fapt esențialmente din morfologia verbului, ci din aceea a substantivului" (Densusianu, *LR*, 193). În plan dialectal infinitivul lung cu valoare verbală este atestat şi în secolul al XX-lea, în structuri cu prepozițiile *de*, *a* + infinitivul, aşa cum reiese din anchetele lui S. Pop şi E. Petrovici pentru *Atlasul lingvistic român*, în două arii: una din subdialectul maramureşean şi una în subdialectul crişean (Mării 1968, 328). În graiurile munteneşti, infinitivul lung cu valoare verbală se mai întrebuințează doar în structuri de optativ (deseori al verbului *a fi*) cu auxiliarul postpus, cu valoare de imprecație: ***fire-ai*** *ai dracu de băieți* [...] ***fir-ai*** *tu jurată* (TDM III, 742–743, pct. 834); *„acuş* ***fire-ai*** *a dracu/ să prinzi tu şoareci//* (*ibidem*); *o vecină/ a işit un câine până colea/ s-a ținut după ea// şi ea „****fir-ai****/* ***dar-ai****"/ şi tot ucigă-l sfânta cruce//* (TDM III, 869, pct. 843).

1.3. Uneori apar construcții cu infinitivul precedat de prepoziția *a*, în structuri cu verbe urmate de alte prepoziții, de exemplu, *a avea* + prepoziția *de* + infinitivul cu *a*: *şerpi/ astea cel puțin în fiecare zi am…****de-a pate*** *cu ei//* (TDD, 541, pct. 895).

1.4. În textele dialectale nu am găsit nicio formă de infinitiv perfect. În limba veche, infinitivul perfect apare extrem de rar, în locul lui folosindu-se conjunctivul perfect (Gheție *et alii*, 1997, 343). Infinitivul perfect este un timp apărut târziu (în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea) şi se foloseşte astăzi mai cu seamă în limba cultă (Brâncuş – Saramandu 1999).

2. VALORI

2.1. Plasat de G. Guillaume pe axa cronogenetică, în categoria timpurilor *in posse*[35], infinitivul apare ca modalitate de exprimare a posibilității („infinite de

[34] În limba veche, infinitivul scurt începe să concureze încă din secolul al XVI-lea infinitivul lung (Densusianu, *LR*, 193).

[35] Temps *in posse* (infinitif et participe), temps *in fieri* (le subjonctif), temps *in esse* (l'indicatif). „Ces points, – les seuls que puisse offrir en soi un axe limité, – sont au nombre de trois: initial, médian, final, et marquent chacun un instant caractéristique de la formation de l'image-temps. [...]. A l'instant initial, la chronogénèse n'a pas encore opéré, elle est seulement en pouvoir d'opérer: l'image-temps saisie sur cet instant de la chronogénèse est le temps *in posse* (c'est-à-dire une image que la pensée n'a aucunement réalisée, mais qu'elle est, néanmois, en puissance de réaliser). A l'instant médian, la chronogénèse a plus ou moins opéré et l'image-temps saisie en telle position se présente en cours de formation dans l'esprit. C'est le temps *in fieri*. A l'instant final, la chronogénèse a fini d'opérer et la vue qu'on en prend sur cet instant correspond à l'image-temps achevée décrite au début et que nous nommerons désormais pour bien l'opposer aux deux autres: les temps *in esse*. Soit au total trois profils caractéristiques de la formation de l'image-temps: en puissance, en devenir, en réalité" (Guillaume 1968, 9–10).

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

realizare", deci constituind „punctul de plecare în desfăşurarea unui proces, perspectiva deschisă asupra oricărei acţiuni, virtualitatea" (Diaconescu 1977, 120).

2.2. Infinitivul arată, de cele mai multe ori, că acţiunea prezentată fără indici formali de persoană şi de număr se desfăşoară ca un proces. Ne interesează aici, bineînţeles, situaţia în care vorbitorul întrebuinţează infinitivul ca element subordonat unui verb, situaţie în care acţiunea exprimată de infinitiv apare ca simultană cu cea a verbului regent, aflat la un mod personal (singurul care poate reda timpul, persoana şi numărul prin indici formali) (Coteanu 1982, 217). Prin extensie, aceste categorii devin valabile şi pentru acţiunea exprimată de infinitiv. În consecinţă, valoarea temporală a verbului la infinitiv, într-o situaţie în care infinitivul se află într-un raport de juxtapunere cu un verb la un mod personal, ambele verbe având acelaşi subiect, este dependentă de valoarea temporală a verbului regent. În fapt, aici este vorba de o situaţie similară cu aceea în care verbe „semiauxiliare de modalitate" sau „semiauxiliare de aspect" (Guţu Romalo 2005, 156–183) intră în structuri cu verbe la conjunctiv, ceea ce a fost numit „predicat (verbal) compus" (Săteanu 1966,). Recunoaştem şi aici caracterul de formant al verbelor care se combină cu infinitivul, iar acestuia din urmă caracterul de plerem, întrucât el oferă semnificaţia, valoarea semantică. În următoarele exemple alese din textele munteneşti, verbul la infinitiv primeşte – prin transfer contextual – valoarea temporală a verbului de care e dependent, de acţiune prezentă sau trecută: *o putem* ***ţâne*** *maşina* (TDM III, 135, pct. 788); *să putea* ***întâmpla*** *să rămân orb* (TDM III, 181, pct. 790); *a-nceput* ***a plânge*** (TDD, 422, pct. 886).

Cu privire la valoarea modală a verbelor la infinitiv aflate în contextele de mai sus (a se înţelege, în structuri cu semiauxiliare de modalitate şi de aspect) este limpede că infinitivul este echivalent cu un conjunctiv prezent (mai rar, poate fi substituit cu un conjunctiv perfect: enunţul al doilea de sub **2.2**., de exemplu, permite, la limită, şi o astfel de substituţie). Raportul de echivalenţă semantică în care intră cele două moduri se explică prin valoarea lor fundamentală intrinsecă: aceea de a reda o acţiune ca posibilă, realizabilă (Diaconescu 1977, 127; cf. Iordan – Guţu Romalo – Niculescu 1967, 203).

2.3. Faptul că infinitivul poate intra în combinaţii cu un subiect (propriu sau comun cu al verbului regent) „a contribuit la apropierea infinitivului de celelalte moduri verbale: indicativ, conjunctiv, imperativ, gerunziu şi supin, ale căror valori le cumulează uneori", situaţie care datează din latină (Diaconescu 1977, 121). În limba română, infinitivul este atestat cu următoarele valori modale: indicativ, imperativ, conjunctiv, supin, gerunziu, dar şi cu valorile temporale de trecut, prezent, viitor, în contexte în care se raportează la aceste timpuri[36]. În graiurile munteneşti, în afară de numeroase exemple de sinonimie valorică a infinitivului cu prezentul conjunctiv (v. toate exemple de mai sus), apar contexte în care infinitivul

[36] Se poate realiza şi cu valoarea de infinitiv „omnitemporal sau pancronic", în propoziţii care transmit un ordin, o invitaţie, o prescripţie sau o interdicţie cu caracter permanent, în propoziţii exclamative, în proverbe şi în titluri (Diaconescu 1977, 121–142). Aceste valori nu apar în graiurile munteneşti.

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

lung (cu valoare substantivală) poate fi substituit cu supinul: *la **termenare**... mergem la un .../* [...] *..facem ultimu joc...care este/ şi...trântim steagu jos/ adică am jucat/ toţi/ **de terminat**/* (TDM III, 654, pct. 827).

2.4. Infinitivul lung cu valoare substantivală apare frecvent, întrebuinţat în texte tematice (referitoare la muncile sau operaţiile agricole ori casnice), contexte care permit conservarea sensului verbal originar: cultivarea (grâului, porumbului etc.), păstrare, secere etc.: *îl pliveam de pălămidă* [...]// *şi alte buruieni// care-i făceau umbră lui şi îl încurca/ ...**creşterea** normal-a grâului* (TDM III, 617, pct. 825); *după aceea luăm turtişoare-aşa/* [...] *le punem într-un săculeţ aşa/ sau un coşuleţ/ şi le punem în pod/ la **păstrare**/* (TDD, 315, pct. 878).

Am observat, de asemenea, că infinitivul cu valoare substantivală este uneori selectat pentru echivalenţa cu o subordonată circumstanţială temporală, cu care se poate afla în raport de variaţie liberă: *la **termenare**...mergem de egzemplu la un.../ **am terminat...căluşu astăzi duminică**// am jucat/ şi **astăzi se termină căluşu**// banii care s-au strâns toţi/ banii/ să numără banii/...şi seara facem ultimul joc/* (TDM III, 654, pct. 827).

2.5. Ca o concluzie, se poate spune că infinitivul scurt cu valoare verbală nu reuşeşte să-şi dovedească vitalitatea în graiurile munteneşti. Dată fiind întrebuinţarea redusă la un număr mic de contexte – combinaţiile cu verbele *a putea* şi *a începe* şi structurile de viitor de tipul *voi/ oi merge* (toate concurate de cele cu modul conjunctiv), infinitivul scurt apare ca un mod verbal fragil, cu apariţie întâmplătoare. Altfel stau lucrurile cu infinitivul lung cu valoare substantivală: aşa cum am demonstrat mai sus, acesta este întrebuinţat frecvent, atât în texte tematice, cât şi cu valoarea altor moduri (de obicei, supinul), ceea ce face posibilă interpretarea infinitivului ca formă nominală cu sens verbal.

XXIV. GERUNZIU

1. FORME

1.1. Contestată[37] sau accentuată[38], natura verbală a gerunziului a determinat ca statutul său în tabloul modurilor verbale să fie multă vreme controversat. Poziţia

[37] Iorgu Iordan consideră că în categoria modurilor, deşi cu alte caracteristici (vezi supra, nota 1 la *Infinitiv*), intră numai infinitivul şi participiul. Cu privire la gerunziu, „nu sunt multe lucruri de spus", decât că „funcţionează, obişnuit, ca complement circumstanţial şi, mai rar, ca atribut". Despre uzul gerunziului ca formă acordată, I. Iordan consideră că „trebuie evitat şi combătut", singurele care s-au impus sub forma unor cuvinte cu flexiune sunt *suferind* şi gerunziul acordat al verbelor *a creşte* şi *a descreşte*. „Se vede uşor că necesitatea de a recurge la gerunziu este îndoielnică, ba chiar inexistentă, căci se poate recurge, cu folos nu numai gramatical, la o propoziţie atributivă (*tinereţe care izbucneşte*), la participiu (*aurirea vestejirii sporite*), la un adjectiv verbal (*paşii şovăitori*), la un adjectiv propriu-zis din aceeaşi familie cu verbul respectiv (*linia albă a drumului*) etc". (Iordan 1954, 436).

[38] Matilda Caragiu Marioţeanu este de părere că gerunziul „în cele mai multe cazuri funcţionează ca o formă verbală", atunci când „exprimă o acţiune sub formă de proces care se referă la autorul ei, subiectul". În această calitate, exprimă categoriile verbale caracteristice acestei părţi de vorbire:

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

gerunziului în sistem a fost (re)stabilită prin acceptarea comportamentului său triplu: verbal, adverbial şi nominal (acesta din urmă, foarte puțin reprezentat) (v. DSL).

În graiurile munteneşti, gerunziul apare foarte frecvent, în primul rând pentru calitatea sa verbală, în special ca modalitate de a exprima concomitența cu o altă acțiune, şi apoi, în contexte care valorifică posibilitatea acestui mod de a reda circumstanțele unei acțiuni, deci pentru calitatea sa adverbială. În subcapitolul **2.** *Valori*. vom încerca să demonstrăm frecvența şi varietatea contextuală specifice gerunziului în textele dialectale munteneşti.

1.2. Puține lucruri se pot spune cu privire la variațiile de formă ale gerunziului în graiurile munteneşti[39]. Primul dintre ele este faptul că gerunziul apare deseori cu vocala *-ă* la finală. Formele de gerunziu cu *-ă* sunt frecvente în vorbirea generației vârstnice şi medii. Fenomenul este explicat în general fonetic, prin explozia de timbru a consoanei finale: *şi tot aşa ne-a s* [k] *povestea el odată noi// „mă/ când auzim* ***duduindă****/ şi când o vedem/ să duce şi să …repede-ntr-un zid//* (TDD, 521, pct. 894); ***miergândă*** *la pichet ca să vinim la al nostru/* (idem, 527); *şi l-am scos să-l legăm//* ***mergândă****…/ acolea era patu/ jandaru stătea lângă pat* (TDM III, 809, pct. 839).

1.2.1. Utilizarea gerunziului cu *-ă* final este specifică graiurilor din partea de nord-nord-est şi sud-sud-est a Munteniei[40] şi din partea de sud-est a Dobrogei, aşa după cum arată şi hărțile realizate pe materialul ALRR, vezi harta noastră *Repartiția formelor de gerunziu în* ***-ă***. Fenomenul nu apare în aceeaşi arie în care apare şi participiul în *-ă* (cf. Marin 1991, 63), vezi hărțile *Repartiția formelor [de conjunctiv perfect cu] participiul în* ***-ă, [să fi cântată/să fi cântat; să fi ținută/să fi ținut; să fi văzută/să fi văzut*** şi *Repartiția formelor de condițional-optativ perfect* ***aş fi cântată/aş fi cântat; aş fi văzută/aş fi văzut]***, în sensul că aria gerunziului în *-ă* include puncte din aria participiului în *-ă*. Aria participiului se întinde în partea de sud-est a Munteniei şi în partea nordică, vestică şi sudică a Dobrogei, în timp ce aria gerunziului este reprezentată de două zone înguste în nordul şi estul Munteniei şi în centrul Dobrogei. Formele de gerunziu fără *-ă* final sunt mai frecvente decât cele cu *-ă* final (vezi harta menționată la **1.2.1.**, dar şi situația reflectată de exemplele excerptate din textele dialectale munteneşti, citate mai jos, sub **2.** *Valori*).

---

diateza, persoana, timpul şi modul. „Pentru ca un gerunziu să devină substantiv sau adjectiv, de pildă, este necesar să se transpună această formă cuprinzând o idee verbală din categoria entității". [...] prin aceasta, ea încetează de a mai fi o formă verbală care să arate ce face subiectul, pierde, aşadar, categoriile verbale ale persoanei, timpului, modului, diatezei etc. şi capătă categoriile proprii substantivului: genul şi cazul". Gerunziul-substantiv este foarte rar în limba română, exemple sunt substantivul *murindul* (*voi să dea drumul murindului* – Caragiale citat în Sandfeld–Olsen 1936, 294 pentru „un adjectif verbal qui se décline") şi substantivul *intrând* = „nişă", dar mai frecvent este gerunziul-adjectiv, o formă de gerunziu care exprimă ideea de calitate – Caragiu Marioțeanu 1957, 64–65.

[39] Facem această afirmație având în vedere situația din limba veche, când, sub aspect formal, comportamentul gerunziului prezintă mai multe caracteristici: 1. întrebuințarea unor forme *fugând, luund, aibând* (Gheție *et alii*, 1997, 343) (astăzi, neutilizate); 2. forme iotacizate la verbe cu radical în *r, n* (astăzi, graiurile prezintă numai formele iotacizate ale verbelor cu radical în *n*).

[40] Pentru Muntenia acestea sunt ariile delimitate şi în Marin 1991, 62.

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

1.2.2. Acest segment fonic final se păstrează şi în cazul asocierii gerunziului cu forme neaccentuate ale pronumelor personal sau reflexiv, substituind vocala *-u* de legătură: *tăvălindă-se, punândă-i* (TDD, 56). Forme ca *ducândă-mă*, *ducândă-să* („vokal-harmonischen Formen") sunt înregistrate de G. Weigand, în ancheta dialectală din Moldova, „Valachia Mare" (vezi nota 11 din capitolul VII) şi din Dobrogea (Weigand 1902, 191).

1.2.3. Formele de gerunziu cu *-ă* final pot alterna cu cele fără *-ă* în exprimarea aceluiaşi informator: *când a auzit* ***duduind*** *[...] aşa s-a făcut...un om inaintea lor//* […]; *unu a căzut drept în poarta bisericii// ş-acolo* ***stândă***// *„doamne" zice „n-o fi astea di iele"/* (TDD, 521, pct. 894).

1.3. Situaţiile în care verbele la gerunziu au subiecte proprii[41] (exprimate sau recuperabile din context) sunt relativ frecvente în graiurile munteneşti şi demonstrează faptul că vorbitorii întrebuinţează deopotrivă forma gerunzială ca modalitate de exprimare de natură verbală şi ca modalitate de exprimare de natură adverbială, pentru ilustrarea împrejurării, circumstanţelor acţiunii: ***stând*** *io aşa/* ***torcând*** *io cu ochii la pieli/ vine o nepoată d-a noastră//* (TDD, 551, pct. 896); *şi io-am început să ţip// via a fost aproape/ şi-a auzit bărbatu-mio d-acolo/ dă la vie/ pân să vie el acasă/ s-au dus hoţii/ dac-a auzit* ***ţipând****// nu i-a mai prins* (TDM III, 241, pct. 794); *şi pă urmă a termenat lemnili/ d-aia că să mai ducea-afară să mai ia iar// da io am auzit* ***zdroncănind*** *în timpu ăla când mama era pă vatră* (TDM III, 240, pct. 794).

1.4. În graiurile munteneşti gerunziul intră în componenţa imperfectului perifrastic (*a fost înmurgind*, *a fost scoţând, a fost zicând, a fost mergând, a fost întinzând, a fost bătând, a fost întorcând****ă*** (v. TDM II, III) şi, de asemenea, a celor trei forme ale prezumtivului prezent (dintre care, cel mai adesea, apare *oi fi* + gerunziu, uneori, cu *–ă* final: *o fi având, o fi mâncând, o fi ştiind****ă****, o fi ţipând, o fi făcând* (v. cap. XVIII. PREZUMTIV).

1.5. Pentru verbele cu radical în *n* formele de gerunziu iotacizate (vezi capitolul XXI. FORME IOTACIZATE) sunt în variaţie liberă cu cele neiotacizate: *punând/ puind, spunând/ spuind, venind/ viind*. Cele cu radical în *r* nu prezintă formele *ceind*, *pieind*, ci doar forme cu consoana radicalului nealterată, *cerând, pierind* în toată aria graiurilor munteneşti.

2. VALORI

2.1. Statutul şi valorile gerunziului au fost subiecte controversate în lucrările de specialitate. În legătură cu semnificaţia modală a gerunziului, părerile sunt foarte diferite. Spre deosebire de alţi cercetători, care consideră că, în afară de

[41] Capacitatea de a avea subiect propriu, diferit de acela al verbului regent, o trăsătură a modurilor gerunziu, infinitiv, participiu, în anumite contexte, susţine caracterul verbal al acestor forme. În acest caz, se vorbeşte despre „construcţii absolute" (Sandfeld – Olsen 1936, 292; Pană Dindelegan 2003).

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

indicativ, care reprezintă modul „obiectiv", celelalte moduri sunt „subiective" (deci, şi gerunziul) (Iordan 1954, 410), Matilda Caragiu Marioţeanu este de părere că gerunziul nu diferă prea mult de indicativ, în ceea ce priveşte modalitatea în care se arată realitatea[42]. Între cele două moduri verbale, diferenţa constă în faptul că gerunziul include relaţia (temporală sau de altă natură), în timp ce indicativul o exprimă prin intermediul unui adverb, conjuncţii, locuţiuni conjuncţionale sau pronume relative. De aici rezultă că gerunziul este, ca şi conjunctivul, un mod dependent (Caragiu Marioţeanu 1957, 67).

Analiza ocurenţelor gerunziului arată că acesta poate fi substituit, cel mai frecvent, cu un verb la un mod personal, de obicei, indicativ. De fapt, ceea ce se observă din contextele în care apare gerunziul este că, arătând că acţiunea exprimată se desfăşoară în paralel cu o cea a verbului regent, gerunziul se comportă mimetic, preluând valoarea modală a regentului său verbal, căpătând astfel nuanţa construcţiei verbale pe care o determină: reală, potenţială, dubitativă, imperativă[43]. În textele munteneşti, cel mai frecvent apar primele două valori:

am plecat io// m-am dus pă vale/ când am venit/ am venit ***plângând****/ mi să-nigris-aşa degetili pân-aici//* („am venit şi plângeam") (TDM III, 390, pct. 807) – acţiune reală;

„du-te şi spune-i diseară că eu am să viu cu căruţa cu băieţii/ cu tovarăşi d-ai mei// ea dacă iese la puartă/ voi pune mâna pă ea la puartă/ ş-o aruncăm în căruţă/ şi sbughi-o!/ mă-sa să rămâie ***plângând*** *şi cu ta-su/ ce-o vrea să facă"//* („ mă-sa să rămâie să plângă") (TDM III, 384, pct. 807) – acţiune potenţială.

2.2. Analizele contextuale ale exemplelor selectate din textele munteneşti evidenţiază faptul că există situaţii în care verbul la gerunziu „se citeşte" cu o valoare modală diferită de cea exprimată de verbul regent, valoare deductibilă din context, prin raportare la regent, ţinând seama de concordanţa timpurilor sau de modalitatea în care este percepută acţiunea, ca reală sau posibilă[44]. Dăm mai jos exemple din culegerile de texte munteneşti, în care verbul la gerunziu capătă valoarea unui verb la:

a. modul prezumtiv: *când am căzut nu ştiu// [...] şi ea când a auzit* ***zopotind****// da...n-a ştiut ce/ a întins mâna să mă scoale pă mine/* (TDM III, 750, pct. 835);

[42] „Care este, de pildă, deosebirea dintre *plimbându-mă* din fraza *plimbându-mă pe bulevard, m-am întâlnit cu X*, şi *mă plimbam pe bulevard şi m-am întâlnit cu X*? Diferenţa constă în faptul că *plimbându-mă* înseamnă „în timp ce mă plimbam", pe când *mă plimbam*, numai atât: „mă plimbam" (Caragiu Marioţeanu 1957, 67).

[43] Păreri asemănătoare am întâlnit în Coteanu 1983, 222; Avram 2001; 211; Iordan – Guţu Romalo – Niculescu 1967, 210.

[44] Vezi şi Avram 2001, 211–212, unde autoarea consideră că gerunziul primeşte valori temporale diferite faţă de cea a verbului din regentă, de exemplu, valoarea de imperfect a gerunziului faţă de perfectul compus al regentei sau de prezent faţă de viitorul din propoziţia regentă, după cum poate reda valori modale diferite de cele exprimate de verbul pe lângă care stă, ca de exemplu, conjunctiv, faţă de indicativul din regentă: *Nu l-am văzut ducându-se acolo* = „Nu l-am văzut să se fi dus acolo".

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

b. modul condiţional, timp prezent: *vita când ai tăiat-o/ trebe tot aşa sărată/ şî pus un prav di peatră vânătă// ca să fie mai trainică/ şi totodată să se zvânte// ea// **punândă**-i peatră vânătă/ ea să zvântă//* (TDD, 314, pct. 878) („dacă ai pune...”); sau indicativ prezent: „dacă-i pune...”.

c. modul condiţional, timp perfect: *pe la trei aşa// plecam la oraş cu roşii/ mă dăştept ştii/ mă dăştept eu şi o-ntreb pă ea/ ea era dezbrăcată/ în cămaşă/ într-o cămaşă dă noapte dicoltată/...şi dăspletită şi... c-aşa a apucat-o... **zbătându-se** taman ca peştili/* („ca şi când s-ar fi zbătut”) (TDM III, 496, pct. 824).

2.3. În mod similar se poate vorbi despre valoarile temporale ale gerunziului. Semnificaţia sa temporală se defineşte numai cu ajutorul contextului, prin raportare la timpul verbului din regentă, pentru că gerunziul nu are timpuri proprii[45]. În consecinţă, acesta poate reda prezentul, trecutul (perfect compus, imperfect, perfect simplu şi mai mult ca perfect) şi viitorul (Caragiu Marioţeanu 1957).

2.3.1. Exemplele selectate din culegerile de texte munteneşti pun în lumină gerunzii cu valoarea unor timpuri ale indicativului: prezent, imperfect şi perfect compus, valori temporale „mimetice”, preluate de verbele la gerunziu de la verbele regente Aceste valori trebuie „citite” în propoziţii circumstanţiale[46] (temporale, cauzale, condiţionale):

a. prezent: *l-apuc cu mâna dântr-un cap/ şî-l trag aşa// şî ea să-vârteşte/ şî-**nvârtindu-să**.../ vine să curăţăşte aici// să rotunjeşte frumos//* (TDM III, 442, pct. 812); *devine de trage casa de nu mai poţi sta-n ea// îţi trage şi ţoală/* [...] *şi **nefiind*** [k] *şi **trăgînd** casa/ prinde un fel de-a agrisiere/ şî te-mbolnăveşte//* (TDM III, 794, pct. 838); *ş-atuncea...n-am ce-i face decât îl iau în apă/* [...] *şi-l iau de căpăstru/ -**notând** io nainte şi calu-l ţâu dî căpăstru* (TDM III, 860, pct. 842).

b. imperfect: *şi caii se-nvârtea după ţăruş// şi după ce să* [k][47] ***învârtindu**-se mereu după ţăruş/ venea şi să...să strângea ţăruşu/* (TDM III, 537–538, pct. 819); *săpa şanţ/ acolo la vie/ la noi// şi **săpând** şanţ/ tatî-mio dormea noaptea acolo//* (TDD, 309, pct. 878); *ăla işa// **jucând** în horă/ să făcea că nu-l vede// şi juca ce juca ş-odată iar îi lua la număr//* (TDM III, 652, pct. 827).

c. perfect compus: *şi...**dând** în valea-aia acolo-şa/ ne-a işât un lup înaintea oilor/...* (TDM III, 152, pct. 788) (= „şi când am dat.../ ne-a ieşit un lup”); *şî asta a fost o vie bătrână/ şî **scoţând**-o din an în an acolo/ s-a întinerit/* (TDM III, 819, pct. 839); *şi a treia oară **bolborosind**/ nu s-a mai înţeles nimic/* (TDD, 518, pct. 893).

---

[45] H. Tiktin consideră că există gerunziu prezent şi gerunziu trecut: *viind* şi *fiind venit* (Tiktin 1895, 121).

[46] Matilda Caragiu Marioţeanu numeşte astfel de construcţii cu gerunziu „propoziţii gerunziale circumstanţiale temporale”. Cercetătoarea este de părere că „raportul temporal stabilit între cele două propoziţii este o comparaţie între două procese, dintre care unul, acela exprimat de gerunziu, este menit să fie împrejurarea, de ordin temporal, în care are loc acţiunea verbului regent” (Caragiu Marioţeanu 1957, 75).

[47] Autocorectarea informatorului arată ezitarea între o circumstanţială temporală şi un gerunziu şi este un argument pentru echivalenţa semantică dintre construcţiile gerunziale şi cele propoziţionale cu verb la un timp la modul indicativ.

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

2.3.2. Contextele în care este întrebuințat gerunziul evidențiază, însă, nu numai situații în care acesta se comportă „mimetic", ci şi situații în care acesta primeşte valorile altor timpuri decât ale verbelor regente, valori deduse din context, prin raportare la valoarea temporală a verbului regent. Cel mai frecvent apare gerunziul cu valoarea imperfectului şi a perfectului compus:

a. imperfect: În enunțurile: ***mergând*** *aşa aşa.../ am scăpat în genuche/* (TDM III, 535, pct. 819) (= „şi când mergeam aşa ..., am scăpat în genunchi"); *şi* ***venind*** *de la Constanța/ acolo la Constanța m-am întâlnit c-un om care era la coperativa noastră//* (TDD, 453, pct. 889) („şi când veneam de la Constanța..."); *şi ea* ***mergând*** *acolo/ s-a-nțepat într-o sârmă ruginită* (TDD, 519, pct. 894), valoarea verbelor la gerunziu nu se mai adaptează mimetic la cea a verbelor din propoziția regentă, ci se „activează" ca imperfect, pentru că exprimă circumstanța oferită de un verb durativ semantic intrinsec, aflat într-o circumstanțială temporală. În exemplul: *şi...****fiind*** *maică-sa văduvă// ei să chinuia/ la plug//* (TDM III, 780, pct. 837), gerunziul are valoarea unui imperfect (contextul permite, însă, şi echivalarea semantică cu un mai-mult-ca-perfect într-o circumstanțială cauzală (se poate citi „pentru că maică-sa era văduvă" sau „pentru că maică-sa rămăsese văduvă").

b. perfect compus: În contextul: *în schimb...le ardeam pă foc/ le pârleam//* ***pârlindu****-le...ține mai mult la pământ//* (TDM III, 618, pct. 825), verbul la gerunziu funcționează ca un circumstanțial cauzal al verbului *ține*; gerunziul nu preia, în acest caz, semnificația temporală a regentului său, ci primeşte, contextual, valoarea unui perfect compus aflat într-o circumstanțială cauzală = „pentru că le-am pârlit, țin(e) mai mult la pământ".

2.3.3. Raportul temporal dintre cele două acțiuni, a verbului la gerunziu şi a regentului, raport de simultaneitate, anterioritate sau posterioritate[48], este, de asemenea, recuperabil contextual. Cel mai frecvent, în textele dialectale munteneşti, gerunziul apare cu valoarea unui verb exprimând o acțiune trecută, deseori durativă, întâmplată în timpul altei acțiuni trecute, momentane sau durative. Deci am putea considera că, deseori, gerunziul are valoarea unui imperfect (presupus contextual ca făcând parte dintr-o circumstanțială temporală) care exprimă circumstanța unei acțiuni simultane[49] cu a verbului regent: *şî fro patru a*

[48] Raportul de posterioritate este mai rar redat de gerunziu. În Sandfeld – Olsen 1936, 288, sunt oferite cinci exemple din limba literară (trei dintre ele sunt contestate în Caragiu Marioțeanu 1957) în care gerunziul exprimă posterioritatea. În graiurile munteneşti, exprimarea posteriorității prin gerunziu este o modalitate mai puțin întrebuințată, dar nu necunoscută. Avem în vedere situațiile în care verbul la gerunziu are funcția sintactică de complement circumstanțial de scop sau consecutiv. Contexte ca *a murit în..., fiind îngropat în...* sau *...muri, îngropându-se în...* sunt stângace, dovedesc inabilitatea lingvistică a vorbitorului, dar nu elimină din logica temporală faptul că acțiunea exprimată de gerunziu are loc *după* acțiunea exprimată de verbul la indicativ. Nu suntem de părere că în aceste contexte raportul de posterioritate dintre acțiuni nu poate fi redat de un gerunziu, cum se menționează în Caragiu Marioțeanu 1957, 76–77.

[49] Pentru valoarea de imperfect a gerunziului, exprimând o împrejurare, o acțiune simultană cu cea a verbului regent (care poate fi la alte timpuri ale indicativului, perfect simplu, perfect compus, mai-mult-ca-perfect), vezi Caragiu Marioțeanu 1957, 75.

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

brodit togma atunci// a venit/ ş-a dat dă ei/ ***gâlcevindu-să****-n şosea//* (TDM III, 131, pct. 787) („şi au dat de ei/ când se gâlceveau..”); *unu a căzut drept în poarta bisericii// ş-acolo* ***stândă****// „doamne” zice/ „n-o fi astea di iele/* (TDD, 521, pct. 894); *şi* ***venind*** *de la Constanța/ acolo la Constanța m-am întâlnit c-un om care era la coperativa noastră//* (TDD, 453, pct. 889). Raportul de anterioritate este, de asemenea, redat cu uşurință de un verb la gerunziu: *şî...****dând*** *în vale-aia acolo-şa/ ne-a işât un lup înaintea oilor/* (TDM III, 152, pct. 788); *în schimb... le ardeam pă foc/ le pârleam//* ***pârlindu****-le...ține mai mult la pământ//* (TDM III, 618, pct. 825).

2.4. Cu frecvență deosebit de mare apar în graiurile munteneşti situații în care verbele la gerunziu sunt determinante (complemente directe) ale verbelor *sentiendi* (cel mai des, *a auzi*)[50]: *şi io-am început să țip// via a fost aproape/ ş-a auzit bărbatu-mio d-acolo/* [...] *dac-a auzit* ***țipând****// nu i-a mai prins/* (TDM III, 241, pct. 794); *şi pe urmă a termenat lemnili/ d-aia ca să mă duc-afară să mai iau iar// da io am auzit* ***zdroncănind*** *în timpu ăla când mama era pă vatră* (TDM I, 240, pct. 794); *când a auzit* ***duduind*** [...] *aşa s-a făcut...un om înaintea lor//* (TDD, 521, pct. 894); *ş-auz odată...****zbierând*** *rău vaca//* (TDM III, 526, pct. 818); *şi ea când a auzit* ***zopotind****// da...n-a ştiut ce/ a-ntins mâna să mă scoale pă mine/* [...] *auzeam femeia* ***jelind*** (TDM III, 750, pct. 835). Ca valoare temporală, verbele la gerunziu din aceste structuri presupun tot un imperfect dedus contextual şi referențial.

2.5. În graiurile munteneşti, ca şi în limba standard, gerunziul poate apărea cu alte funcții sintactice[51], grație capacității sale de a funcționa ca un determinant al verbului, deci naturii sale adverbiale[52]: complement circumstanțial de mod, de timp, de cauză, de condiție. Exemplele selectate din graiurile munteneşti reflectă aceste situații în varietatea lor:

a. complement circumstanțial de mod: *ş-am venit acasă* ***plângând****/ vacile erau pline de lipitori* (TDM III, 836, pct. 840);

b. complement circumstanțial de timp: *şi când ne-am dus acolo la Călăraşi cu concursu/* ***venind****...în tren/ ...ne lăuda dirigintele/* (TDM III, 933, pct. 848);

[50] Aceste situații sunt denumite în Caragiu Marioțeanu 1957, 72, „propoziții gerunziale completive directe cu subiectul în propoziția gerunzială”.

[51] În Caragiu Marioțeanu 1957, 72–79, aceste situații, în care gerunziul apare însoțit de determinanți, sunt numite „propoziții gerunziale circumstanțiale”: de mod, de cauză, de condiție, de concesie, de relație, instrumental etc., iar cele în care gerunziul apare ca atribut, „propoziții gerunziale atributive”. Ele sunt analizate ca „propoziții gerunziale dependente”, în opoziție cu cele denumite „propoziții gerunziale independente”, ultimele considerate, crede autoarea, în mod eronat temporale de simultaneitate, întrucât ele încetează să mai arate împrejurarea în care se face acțiunea redată prin regent, ci exprimă o acțiune independentă; în aceste situații, gerunziul are rolul unui predicat verbal, e adevărat, însă, într-o propoziție „principală insuficientă”. Exemplul citat este: *Se urcă în trăsură punându-şi la picioare geamantanul Eleonorei şi împingându-l pe Alexiu*, preluat din Petru Dumitriu.

[52] Valoarea se explică prin faptul că provine din forma invariabilă a gerunziului latinesc în *–ndo*, care îndeplinea funcțiile unui ablativ şi avea valoare adverbială (Caragiu Marioțeanu 1957, 64–65; vezi şi *ILR*, 331.

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

c. complement circumstanțial de cauză: *cântam c-un fluier...ş-am format un cântec* [...] ***cântând*** *eu seara/ când işeam* (TDM III, 383, pct. 807); *în schimb... le ardeam pă foc/ le pârleam//* ***pârlindu****-le...ține mai mult la pământ//* (TDM III, 618, pct. 825); *şi...****fiind*** *maică-sa văduvă// ei să chinuia/ la plug//* (TDM III, 780, pct. 837);

d. complement circumstanțial de condiție; *şî...****venind*** *la Dej mereu/* [...] *a pus ochii pă o fată/* (TDM III, 129, pct. 787); *pretenții creşteau!// ei! io mi-am dat seama/ taică-miu ce să-mi facă// să vânză un cal pentru mine să mă-mbrace nu poate// da* ***având*** *cai buni/ am pus mâna: dă-i cu chirie pî colea/* (TDM III, 780–781, pct. 837);

2.6. Ca fenomen de limbă populară, gerunziul poate echivala, în poziție postpusă, cu propoziția anterioară cu verbul prototipic (i. e. verbul aceleiaşi paradigme, dar la un mod personal), probabil din rațiuni de emfază, persuasiune, expresivitate: ***cântam*** *c-un fluier...ş-am format un cântec* [...] ***cântând*** *eu seara/ când işeam* (TDM III, 383, pct. 807); *ş-****am plecat****/...****plecând****/ trăgea c-un pistol după mine unu din trâizăci Muscel/ dâ putea să mă lovească* (TDM III, 383, pct. 807); *s-a dus/* ***ducându-se****/ s-a-ntors şi nenica după el/* (TDD, pct. 893). În aceste situații, verbul la gerunziu repetă informația temporală şi modală a verbului prototipic. Această situație de tautologie verbală permite considerarea enunțurilor în care apar gerunziile propoziții cu înțeles de sine stătător („propoziții gerunziale independente", „principale insuficiente"; Matilda Caragiu Marioțeanu 1957, 65).

2.7. În concluzie:

Exemplele extrase din culegerile de texte munteneşti arată multitudinea şi, mai ales, varietatea (în comparație cu limba standard) contextelor în care gerunziul este întrebuințat în graiurile de tip sudic:

– (înțeles ca verb) gerunziul redă o acțiune anterioară, simultană (cel mai frecvent) sau posterioară (mai rar) cu aceea a verbului pe care îl determină sintactic, comportându-se „mimetic" (i. e. preluând aceeaşi valoare temporală şi modală) sau (cvasi-) independent, dar în concordanță cu valoarea timpului sau a modului verbului regent; cele mai frecvente valori temporale şi modale ale gerunziului sunt prezent, imperfect, perfect compus indicativ ;
– (înțeles ca adverb) gerunziul redă circumstanța modală, temporală, cauzală, condițională etc. în care se petrece acțiunea verbului regent;
– cele două înțelesuri, cel de verb şi cel de adverb, sunt percepute simultan;
– gerunziile rezumă, de obicei, conținutul unei propoziții subordonate completive directe sau circumstanțiale; formele gerunziale contribuie la fluența şi dinamismul exprimării, fiind o expresie a economiei verbale.

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

XXV. PARTICIPIU[53]

1. FORME

1.1. Participiul românesc cunoaşte în limba standard o utilizare invariabilă în structura formelor verbale compuse şi una variabilă, în toate celelalte apariţii (DSL *s. v. participiu*). În limba română, „tiparele sintactice”[54] în care apare participiul sunt: a. cele din componenţa unora dintre formele verbale compuse (situaţie în care e lipsit de autonomie morfologică şi sintactică, reprezentând „un formant obligatoriu al construcţiei verbale neanalizabile”) (Pană Dindelegan 2003, 116); b. cele din componenţa pasivului cu auxiliar (participiul aici este variabil, după genul şi numărul nominalului subiect, are autonomie morfologică şi sintactică); c. în poziţia proprie adjectivului (situaţie în care participiul poate fi atribut adjectival, nume predicativ şi element predicativ suplimentar sau poate apărea într-un context prepoziţional, caracterizându-se prin acord cu regentul nominal (idem, 118).

Urmărind în culegerile de texte munteneşti apariţiile participiului în situaţiile menţionate mai sus (a şi b), am observat următoarele:

[53] Iorgu Iordan socoteşte participiul (şi, odată cu el, infinitivul, v. nota 1 de la Infinitiv) printre modurile verbale care formează „o grupă aparte”, pentru că participiul „exprimă acţiunea ca o însuşire care poate fi atribuită unui obiect sau unei alte acţiuni, sau, altfel spus, exprimă conţinutul verbului sub forma unui adjectiv, adică este verb şi adjectiv în acelaşi timp”, „mai scurt, este formă adjectivală a verbului”, „având la bază participiul perfect pasiv din limba latină, ea exprimă acţiunea nu în desfăşurare, ci sub forma rezultatului la care s-a ajuns [...]” (Iordan 1954, 431, 434). O părere similară are Matilda Caragiu Marioţeanu, care crede că participiul (adjectiv, substantiv abstract şi concret) face parte, alături de infinitivul lung şi de gerunziul substantiv şi adjectiv, din categoria formelor nominale ale verbului, „care, ca şi post-verbalele şi alte derivate de la teme verbale, interesează flexiunea nominală şi nu cea verbală, pentru că posedă morfeme nominale (de caz, număr, gen) şi nu verbale (de persoană, mod, timp)” (Caragiu Marioţeanu 1962, 38). Dubla natură a participiului, nominală şi verbală, este demonstrată şi analizată în contexte specifice în Ocheşeanu – Vasiliu 1954, 16–21, unde se precizează că prin faptul că determină un nume, exprimând calitatea pe care o dobândeşte un obiect în urma exercitării acţiunii, participiul are valoare nominală, de adjectiv, în timp ce prin faptul că exprimă o acţiune, participiul are valoare verbală. O definiţie adecvată sensului şi rolului participiului este aceea care prezintă participiul ca mod „care, sub formă de adjectiv şi determinând un nume, arată că asupra obiectului denumit s-a exercitat acţiunea unui verb şi că această acţiune este terminată” (Ocheşeanu – Vasiliu 1954, 16). Comportamentul dublu, verbal şi adjectival, este menţionat în definiţia participiului în DSL, unde se precizează condiţiile în care se manifestă fiecare dintre cele două comportamente („comportamentul verbal constă în păstrarea parţială a disponibilităţilor combinatorii ale verbului şi a restricţiilor de caz, de prepoziţie şi de conjuncţie impuse nominalului subordonat sau propoziţiei subordonate”, în timp ce „comportamentul adjectival se manifestă prin prezenţa categoriilor de gen, număr şi caz, impuse prin acord şi prin combinarea cu morfemele comparaţiei”) şi, prin aceasta, restabilirea poziţiei participiului în sistemul modurilor verbale.

[54] Vezi analiza detaliată a „tiparelor sintactice” ale participiului, precum şi a dublei sale naturi în Pană Dindelegan 2003, 116–132.

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

i. Se întrebuinţează destul de frecvent formele de participiu terminate în *-ă*[55], pentru toate formele compuse cu participiul (aşadar, în graiurile munteneşti, participiul din structura formelor compuse are două forme, una „feminină" şi una „masculină"; de fapt, aşa cum am menţionat, participiul poate apărea cu adăugarea lui *-ă,* fără ca aceasta să presupună vreun acord cu numele[56]: perfect compus – *a căzută* (TDD, pct. 874), *am fostă* (TDM III, pct. 870), *am luată* (TDM III, pct. 834); conjunctiv perfect – *să fi găsită (*TDD, pct. 875), *să fi avută* (TDM III, pct. 861); condiţional-optativ perfect – *ar fi mâncată* (TDM III, pct. 855), *ar fi fostă,* (TDD, pct. 876); prezumtiv perfect – *o fi fostă* (TDM III, pct. 862, TDD, pct. 871), *o fi dată* (TDM III, pct. 866) (vezi *supra*, în capitolele respective). Aşa cum reiese din hărţile anexate: *Repartiţia formelor de conjunctiv perfect cu participiul în* ***-ă, să fi cântată/ să fi cântat; să fi ţinută/ să fi ţinut; să fi văzută/ să fi văzut*** şi *Repartiţia formelor de condiţional perfect cu participiul în* ***–ă, aş fi văzută/ aş fi văzut; aş fi cântată/ aş fi cântat***, formele verbale în structura cărora intră participiul în *-ă* apar în Muntenia în partea de sud-est, iar în Dobrogea, în nord, vest şi sud (cf. Marin 1991, 61–62).

ii. Structurile în care participiul este folosit în poziţiile proprii adjectivului, cu funcţiile enumerate mai sus (1. 1. sub c.), dar şi cu altele, sunt foarte frecvente în graiurile munteneşti şi vor fi examinate în subcapitolul de mai jos.

2. VALORI

2.1. Dacă avem în vedere valoarea temporală şi aspectuală a participiului, trebuie să observăm că, în majoritatea cazurilor, participiul redă o acţiune trecută, din punct de vedere temporal, şi încheiată, din punct de vedere aspectual (Tiktin 1895, 121; Sandfeld – Olsen 1936, 295; Pană Dindelegan 2003, 125): *ş-avea un ţăruş* ***bătut*** *în mijloc/ şi lua doi cai// **legaţi** alături// şi-i lua la rând/* (= „pe care-l bătuse"; = „pe care-i legase") (TDM III, pct. 819, 537). Sorin Stati precizează că în denumirea de participiu trecut a acestei forme, „determinativul *trecut* nu este întotdeauna propriu", întrucât, în afară de situaţiile în care participiul exprimă o însuşire ca rezultat al unei acţiuni sau o acţiune terminată, există şi situaţii (de exemplu, în *om tăcut* = „care are obiceiul să tacă") în care participiul „are un sens durativ, fără să exprime timpul, [el] poate fi considerat, cel mult, un fel de prezent general, de generalizare", după cum, chiar „şi atunci când exprimă trecutul se pot găsi diferenţe între participiile diferitelor verbe: *paralizat* e omul care a paralizat, pe când *lăudat* este omul pe care ceilalţi l-au lăudat şi continuă să îl laude. Într-un caz, persistă numai efectele acţiunii, pe când în celălalt, acţiunea însăţi persistă" (Stati 1958, 37). De aici, apare „evident că participiul nu exprimă în româneşte timpul – sau îl exprimă în mod tangenţial", „firesc într-o limbă care are o singură

[55] Vezi explicaţia fenomenului în capitolul VII. INDICATIV PERFECT COMPUS.

[56] Aşa după cum am arătat şi în alte capitole, formele de participiu cu *-ă* pot apărea chiar şi în acelaşi context cu cele de participiu fără *-ă*.

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

formă de participiu”[57]. Sorin Stati sugerează, cu rezerve, folosirea denumirii „participiu perfect”, pentru că „nici în privința aspectului, participiul românesc nu este bine fixat”. Cercetătorul oferă totuşi exemple pentru „trei tipuri de participii [deosebite] când a fost vorba despre exprimarea timpului”:

– participiul durativ (imperfectiv) prezent (*tăcut* „care tace mereu”, *neobosit* „care nu oboseşte”);

– participiul imperfectiv trecut („tipul cel mai productiv”) (*lăudat* „care a fost şi este lăudat”, *umblat* „pe care s-a umblat şi se umblă mult”);

– participiul perfectiv trecut (*băut* „care a băut”, *mâncat* „care a mâncat”).

Clasificarea lui Sorin Stati este binevenită întrucât prezintă avantajul evidențierii limitelor participiului în exprimarea categoriilor de timp şi de aspect. Însă, în egală măsură, are dezavantajul centrării pe categoria de aspect, în condițiile în care aspectul este exprimat de conținutul semantic al verbului, valorile temporale fiind distribuite (în trecut şi prezent) în mod secundar. Se poate ridica întrebarea referitoare la asimetria clasificării, la lipsa tipului „participiului perfectiv *prezent*”, care să corespundă, pe criterii analoge acelora alese pentru tipul participiului imperfectiv prezent (conținutul semantic de acțiune momentană şi caracterul iterativ al acțiunii) (ca exemplu, *dor nestins* „care nu se poate stinge”), precum şi imposibilitatea integrării în aceste clase a participiilor de tip *moştenit*, *găsit* (verb momentan şi efect, rezultat în prezent).

Categoria timpului în cazul participiilor rămâne, totuşi, limitată la valorile de prezent şi trecut, dar trebuie luat în considerație faptul că acestea sunt subînțelese, deci deductibile din context. Capacitatea participiilor de a reda o acțiune a cărei calitate sau caracteristică e percepută fie ca efectul asupra prezentului (şi/sau permanentă), fie ca trecută este incontestabilă. Însă, pe de altă parte, imposibilitatea participiului de a exprima în plan *formal* valorile de *trecut* şi *prezent* (o unică formă în planul expresiei căreia îi corespund două valențe în planul conținutului) a dus la afirmația că participiile sunt forme verbale şi/ sau adjectivale indiferente la categoria de timp[58]. Ambiguitatea vine şi din faptul că singurele criterii ale distingerii uneia sau alteia dintre valori sunt sensul verbului şi semnificatul regentului, amândouă fiind criterii de ordin semantic, nu formal.

[57] Deşi în latină existau patru situații: pentru participiul pasiv: trecut (*porta clausa* „uşă închisă”) şi prezent (*amatus* „iubitul”) şi pentru participiul activ: trecut (*mulier nupta* „femeie căsătorită”) şi prezent (*tacitus* „tăcând”), sensul prezent apărea mai ales la verbe durative, iar cel trecut mai ales la verbe perfective (Stati 1958, 37).

[58] În referințele bibliografice menționate anterior (Stati 1958, 37), se aduc precizări cu privire la existența unui tip de participii, care, întrebuințate ca adjective, redau o stare prezentă (*iubit, onorat, înfumurat, priceput, tăcut* (Tiktin 1985, 121), participii care nu oferă indicii despre timpul acțiunii (*vestit, iubit, onorat, stimat* – la verbe tranzitive, *tăcut, plăcut, căscat, şerpuit, strălucit, bâlbâit, fonfâit* – la verbe intranzitive, *priceput, sprijinit, grăbit, răstit, sborşit, cuvenit, certat* – la verbe reflexive (Sandfeld – Olsen 1936, 297–298) şi care devin „adjective de stare atemporală, pierzând orice relație cu verbul” (participiile care actualizează un experimentator: *fată dezgustată, entuziasmată, interesată, uimită* etc., acestea putând să intre în structuri cu verbe la orice mod şi timp (Pană Dindelegan 2003, 125-126).

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

Modalitatea în care formele participiale pot exprima aspectul este tot de natură intrinsec semantică sau contextuală, ca şi, de altfel, în cazul tuturor timpurilor şi modurilor româneşti, de aceea poate fi considerată de importanţă secundară. Utilă apare astfel aici selectarea câtorva exemple de participii care exprimă o situaţie prezentă (simultană cu momentul vorbirii) sau cu efecte asupra prezentului, mai ales în condiţiile în care aceste tipuri sunt destul de frecvent întrebuinţate şi în graiurile munteneşti: *am dus-o la marginea satului ştii? unde-a fost drum* ***neumblat***/ (TDD, 274, pct. 877); *ş-a murit// aşa//* ***neîmpărtăşită*** *şi* ***nespovedită*** (TDM III, 985, pct. 850)[59]. Considerarea participiilor exemplificate mai sus ca indiferente faţă de categoria de timp se aplică numai dacă avem în vedere în mod exclusiv forma şi/sau dacă nu ţinem seama de conţinutul temporal intrinsec al acţiunii presupuse de verbul folosit la participiu. În fapt, uzul adjectivelor în aceste situaţii (un participiu negat) are raţiuni de economie verbală. Ele pot fi „citite" ca enunţuri ample de tipul „(drum) care nu a fost umblat niciodată până acum (şi nici nu va fi)", „care nu a avut timp să se fi împărtăşit/ să se fi spovedit (să fie împărtăşită/ spovedită)". Interesantă aici este opţiunea vorbitorului pentru astfel de forme, de adjectiv provenit din participiu în locul unui adjectiv propriu-zis sau al unei forme verbale la un mod personal.

2.2. Numeroasele situaţii în care este întrebuinţat participiul în textele dialectale munteneşti şi dobrogene – formă inclusă în structurile verbale ale timpurilor compuse, în componenţa pasivului cu *a fi* sau pe poziţia adjectivului – ne îndreptăţesc să afirmăm că acesta are o mare vitalitate în graiurile sud-estice. În capitolul al IV-lea al lucrării, am examinat deja două situaţii care sprijină această afirmaţie: preferinţa vorbitorilor pentru pasivul cu auxiliar şi întrebuinţarea participiilor active[60]. Nu vom reveni asupra fenomenelor decât în măsura în care aducem comentarii suplimentare, explicabile prin natura abordării din perspectiva formei participiale. Ne vom referi în cele ce urmează la alte situaţii care demonstrează frecvenţa impresionantă a participiilor în graiurile studiate.

2.2.1. Una dintre acestea este extinderea tiparului participiilor active (ale verbelor intranzitive) de la indicativ la structuri ale altor moduri. Opţiunea vorbitorilor pentru întrebuinţarea construcţiilor cu participiul (activ), în locul celor cu verb la diateza reflexivă sau activă este motivată tot de interesul pentru rezultatul acţiunii. Am ales pentru ilustrarea acestui fenomen două situaţii:

i. prima apare, de exemplu, în enunţuri de tipul *unde dracu o fi dusă?* (TDM III, 600, pct. 823), unde forma verbală *o fi dusă* suportă substituţia cu un prezumtiv perfect activ (= „unde s-o fi dus?") şi comportă valoarea unei acţiuni rezultative;

ii. a doua, foarte frecvent întâlnită în graiurile munteneşti, este reprezentată de prezenţa unui participiu într-o structură verbală la diateza pasivă sau a unui

[59] O altă dovadă a naturii adjectivale a participiului este morfemul de negaţie pe care îl primeşte participiul verbului *a umbla*, în aceeaşi poziţie şi în aceeaşi formă ca la adjectiv.

[60] V. capitolul IV. PROBLEMA FLUCŢUAŢIEI DINTRE DIATEZE ÎN GRAIURILE MUNTENEŞTI, paragrafele 2 şi 3.

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

participiu activ cu funcţie de nume predicativ, în care verbul auxiliar, respectiv, verbul copulativ sunt recuperabile contextual ca prezent conjunctiv (sau ca prezent infinitiv). În unele cazuri, conjunctivul sau infinitivul sunt cerute de verbul *a trebui*[61]: *aşa că ea trebuie-**ntoarsă**/ ca să nu-şi piardă lâna pielea* (TDD, 314, pct. 878) (= „trebuie să fie întoarsă"); *vita când ai tăiat-o/ trebe tot aşa **sărată**/ şi **pus** un prav de piatră vânată* (= „trebuie să fie sărată", „să fie pus") (idem); *turtişoare-aşa/ să numeşti/ făcute din spumă di vin/* [...] *le punem în pod/ la păstrare/ sau într-o cameră uscată unde...nu intră udeală/ nu intră nimic// să stea **păstrate**//* (= „să stea [ca] să fie păstrate") (TDD, 314, pct. 878).

2.2.2. Cele mai numeroase situaţii în care se recurge la participii sunt cele similare contextelor de ocurenţă specifice adjectivelor[62] în care participiile au funcţie sintactică de atribut, nume predicativ sau element predicativ suplimentar:

a. în poziţia de atribut (adjectival), participiul este o formă care suportă acordul cu regentul nominal în gen, număr şi caz, deci, adjectivizarea, şi apare în contexte în care vorbitorul pune accent pe calitatea (starea) subiectului sau obiectului, şi nu pe proces: *[Afară de tobă, mai faci şi...aia mai mică...] păi şi traista/ şi traista **zisă** de la porc//* (TDM III, 450, pct. 812); *prima dată **fugită** ş-a doua oare nuntă* (idem). Interesant este că, în aceste exemple, participiul se poate „citi" ca verb la timp trecut al indicativului: „traista despre care am zis/ zisesem că este de la porc", „prima dată am fugit, ...";

b. pentru poziţia de nume predicativ, se cuvine să menţionăm pentru „plăcerea zicerii" situaţiile în care apar participii surprizătoare ale unor verbe care nu intră în orizontul de aşteptare determinat de context sau participii incompatibile cu verbul copulativ: *ş-am zbierat de-am zis că e capu meu **dătunat**//* (TDM III, 660, pct. 828); *opincili...devin din piele di porc/ sau din piele di vită **făcute*** (TDD, 314, pct. 878); participiile cu rol de nume predicativ se întrebuinţează, în limba populară şi frecvent în graiurile munteneşti, cu sau fără verbul copulativ: *ş-ete că mă doare// e **vindecată**/ da mă doare înăuntru//* (idem); şi *frati-meu când l-a văzut/ s-a speriat de el/ a rămas aşa **încremenit**/* (TDD, 310, pct. 878); *dup-o lună dă zile/ am văzut complet cu ochiu/ **mulţumit** şi eu/ **mulţumit** şi agentu-acela veterinaru/* (TDM III, 181, pct. 790);

[61] Situaţia în care participiul apare după verbul *a trebui* (şi este echivalentul unui infinitiv pasiv) este exemplificată şi în Sandfeld – Olsen 1936, 300 şi în Pană Dindelegan 2003, 120. În ultima referinţă bibliografică, contextul de ocurenţă al participiului în vecinătatea unor verbe impersonale, în construcţii primare impersonale (*trebuie spus* etc.) sau în construcţii reorganizate, devenite personale, cu subiectul din subordonată „ridicat" în regentă (*Copiii trebuie pedepsiţi*) este caracterizat ca: o structură eliptică, provenind dintr-o construcţie cu un conjunctiv pasiv; formă variabilă; sens pasiv; cu tipar extins la verbe personale (*se lasă rugat*), având ca rezultat construcţii „amalgamate", cu predicativ suplimentar (Pană Dindelegan 2003, 120).

[62] În această poziţie apar numai participiile verbelor tranzitive şi ale celor intranzitive inacuzative sau ergative (verbe care aşază pe poziţia subiectului rolul de Pacient: *frunzele cad*, de ex.), ale unor intranzitive de relaţie folosite copulativ (*rămas repetent*) sau ale unor intranzitive simetrice (*înfrăţit cu*) (Pană Dindelegan 2003, 118–119, 130).

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

c. în poziția de element predicativ suplimentar, formele participiale alcătuiesc un bogat inventar: *te duci la jandaru din comună şi-mi vii cu el **dezarmat*** (TDM III, 647, pct. 827); *când dau pi lângă vecini pe-acolo/ gardu rupt/ sârma tăiată/* [...] *se cunoştea **rupt*** (TDD, 274, pct. 877); *şi parcă văd că stam...lâng-un pom acolo **rezemat**/* (TDD, 542, pct. 895); *cânii când a rupt-o la fugă/ oili **speriate** vin înuntru/* (TDD, 275, pct. 877); *cum treieram? aici unde-am io grădin-asta/ aveam arman/ **prăşit**/* (TDD, 606, pct. 899); *doi cai d-ăia/ nu-i mai găsea ăia// i-am găsit la ziuă **mâncaţi** de lupi* (TDD, 615, pct. 900); *rău mamă m-ai blestemat,/ să şăz în puşcă **răzămat**,/ **nebăut** şi **nemâncat**./* (Weigand 1900, 75 – Strejeştii de Jos); *şi-i împletea sus...pă vârfu la trestia care era bătută în sus aşa/ aia o bătea/* [...] *...venea şi se forma casa...**învelită** cu trestie solzeşte/* (TDM III, 659, pct. 829).

2.3. Participiile verbelor tranzitive cu valoare pasivă şi cele ale verbelor inacuzative pot apărea şi în construcții absolute, de obicei, eliptice, izolate şi antepuse, situație în care participiul are valoare circumstanțială şi suportă subiect propriu (de ex., *O dată Ion ajuns acasă, a început ploaia*) – Pană Dindelegan 2003, 121.

2.4. Natura adjectivală a participiului intermediază trecerea dinspre clasa participiului spre alte clase, de exemplu, spre cea a substantivului, fie prin conversiune, fie prin derivare cu anumite sufixe (*-ură*, *-oare* etc., Pană Dindelegan 2003, 122). Graiurilor munteneşti le este specifică folosirea frecventă a unor substantive provenite din participii, o situație similară cu cea din limba veche[63]: *şi când i-a dat cu lopata una-n cap/ unde s-a simțit că-l biruie/ a făcut **învârtita**-napoi/* (TDD, 310, pct. 878); *da...asta io zic c-a fost aşa un **făcut*** (TDM III, 197, pct. 791); *aveam un curnic/ aproape de casî/ c-o **lăsătur**-aşa-n jos* (TDD, 551, pct. 896); *şi o aşezăm în farfurii/ carnea/ şi punem zeamă peste ea/ şi până a doua zi se-ncheagă// se face **răcituri*** (TDD, 586, pct. 899); *ea pe la ora două aude la poartă la noi/ o **zdrăngănitură**//* (idem).

2.5. Participiul *zis*, frecvent în vorbirea muntenească, reprezintă, ca fenomen de metalimbaj, o structură probabil eliptică, acordată cu regentul provenită dintr-o propoziție incidentală sau echivalentă cu o incidentală cu verb modul indicativ, timpul perfect compus sau prezent la diateza activă sau pasivă (de exemplu, „cum se zice” sau „cum e zis”, „cum am zis” sau „cum a fost zis”): *luni dimineața când ne duceam **zis** la borşu de potruaci/ să ducea una din...rude/ la ginere/ să-i spuie/ dacă da sau nu* (TDD, 531, pct. 894); *se ducea la părinții fetii/ la...**zis** la iertăciune* (idem); *şi traista **zisă** de la porc//* (TDM III, 450, pct. 812).

2.6. Întrebuințarea formelor cu participiu fără *-ă* alături de forme cu participiu în *-ă* în aceleaşi contexte pot fi analizate (şi) ca fenomene de redundanță centrate

[63] Caracteristic pentru dacoromâna veche este faptul că apar frecvent substantivizate nu numai participiile al căror conținut se referă la persoane (*greşitul*, *juratul*), dar şi acelea care se referă la obiecte, ultimele având întotdeauna formă feminină, „reminiscență a pluralelor neutre latine în *-a*, interpretate în română, după finală, ca formă de feminin singular”. Substantivele derivate din participiu se deosebesc de cele provenite din supin prin faptul că denumesc obiectele ca rezultat al acțiunii, multe dintre ele fiind păstrate în limba vorbită ca numele unor jocuri sau dansuri populare (*fripta*, *bătuta*, *învârtita*) (ILR 1978, 335).

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

pe formele participiale (nu pe valoarea timpurilor), cu efecte de emfază. O situație interesantă este aceea în care se întâlnesc construcții cu perfectul compus indicativ şi cu prezumtivul perfect ale aceluiaşi verb (vezi *supra* Prezumtiv perfect), construcții care accentuează caracterul iterativ al acțiunii: *şi-a săpat ei cât o fi săpată* (TDD, 539, pct. 895). Aceste construcții presupun intenția de a accentua diferența între o acțiune reală şi una nesigură/posibilă, participiul în *-ă* susținând – contextual, dar şi eufonic – ambiguitatea, nesiguranța: *a fost/ cât o fi fostă; a venit/ de unde o fi venită şi ce-o fi fostă*.

2.7. În concluzie:

Cu privire la întrebuințarea formelor participiale în graiurile munteneşti, trebuie să avem în vedere faptul că ele pot avea:

a. valoare pasivă (pentru verbe tranzitive) sau activă (pentru verbe tranzitive şi intranzitive); discutăm despre aceste valori în condițiile în care participiul „rezumă" o atributivă;

b. valoare de acțiune trecută sau valoare de acțiune prezentă (sau cu efect simțit şi în prezent).

După modul în care se combină valorile de sub **a.** cu valorile de sub **b.**, participiile se pot integra într-unul din următoarele tipuri:

i. participiu pasiv trecut (*bătut, legat*);
ii. participiu pasiv prezent (*e săpată, devin din piele făcute*);
iii. participiu activ trecut (*era căzută, era culcată*);
iv. participiu activ prezent (*e căzută, e fătată de trei zile, e vindecată, zis*).

Participiile sunt folosite după verbul *a trebui*, context în care devin echivalente cu modul infinitiv sau cu modul conjunctiv (perfect sau prezent) sau – foarte des – pe poziția adjectivelor, situație în care se întrebuințează cu variate funcții sintactice: atribut, nume predicativ, element predicativ suplimentar.

Din toate cele menționate, rezultă ca modul participiu are – prin formele sale verbale sau prin cele convertite, adjectivale sau substantivale – o impresionantă pletoră valorică.

XXVI. SUPIN

1. FORME

1.1. Deşi în gramaticile curente ale limbii române supinul este integrat între modurile nepersonale, unii cercetători şi-au exprimat rezervele cu privire la calitatea lui verbală, iar alții i-au contestat chiar existența[64]. S-a ajuns astfel fie la

[64] Aducând ca argumente faptul că „în latina clasică se constată întrebuințarea restrânsă a supinului", iar în latina populară, dispariția lui, înlocuirea lui cu infinitivul, precum şi faptul că „niciuna dintre limbile romanice occidentale nu a păstrat supinul", comparând cu situația din aromână, meglenoromână şi istroromână, în care „infinitivul este acela care a preluat funcțiile

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

concluzia că „avem de-a face cu două omonime: un substantiv – abstract verbal, care nu are nicio contingenţă cu paradigma verbului, şi o formă verbală, care păstrează regimul sintactic al verbului şi, ca atare, poate şi trebuie să fie inclusă în paradigma verbală” (*LRC* 1974, 208), fie la concluzia că „un mod *supin* ca mod verbal propriu-zis [...] nu există în limba noastră, [pentru că] formal, avem un participiu, iar semantic, un substantiv asemănător cu un infinitiv lung substantivizat”, „aşa zisul supin este, deci, un participiu cu sens substantival şi conţinut semantic ca un verb” (Iordan 1954, 434). Discutarea statutului supinului apare mai degrabă ca o chestiune de terminologie decât de adecvare la realitatea lingvistică, în contextul în care ocurenţa unei forme de tipul *de văzut, de cântat* (cu *de* sau cu altă prepoziţie) nu pune probleme prin frecvenţă şi/ sau prin conţinut cu trimitere la verbul paradigmatic. În graiurile munteneşti, însă, astfel de forme, pe care le putem analiza şi prin raportare la părţile componente, ca structuri formate din *prepoziţie (de, la, după, din, pentru etc.) + o formă omonimă cu participiul*, apar frecvent în contexte dintre cele mai variate: descriptive (tematice), narative (biografice), dialogate. Cu această dublă motivaţie, a uzului frecvent şi a varietăţii de contexte, abordarea formelor *de + radical verbal+(a/i/u/)(t/s)* trebuie să se numească *supin*[65], fie şi impropriu, dacă avem în vedere că joacă rolul morfologic al unui substantiv verbal şi are forma unui participiu. Evidentă în toate analizele structurii este natura sa *triplă* [s. n.]: formă de participiu, disponibilităţi combinatorii de substantiv, dar compliniri (acceptă determinări specifice verbului, e. g. complement direct) şi sens de verb[66]. Aşadar, această structură are o individualitate dată de natura sa triplă, diferită de a celorlalte moduri nepersonale, şi aceasta trebuie să poarte un nume. În această lucrare îi vom spune *supin*[67].

1.2. Supinul, şi ne referim întâi la structura *prepoziţie + formă omonimă cu participiul*, este în graiurile munteneşti un mijloc frecvent de exprimare a raportării

supinului”, Matilda Caragiu Marioţeanu (1962, 29–42) consideră că în limba română supinul doar denumeşte acţiunea, ceea ce face ca acesta să rămână în afara oricărei diateze şi în afara oricărui timp, aşadar, el trebuie privit ca un „substantiv abstract”, şi conchide că „nu există supin în limba română, deci termenul respectiv trebuie scos din gramatica limbii române”. Supinul românesc, crede autoarea, provine din participii substantivate. Întâi participiul a pierdut raportarea la timp şi la diateză, proces început la verbele intranzitive, care nu pot apărea ca adjective, ci numai în structura timpurilor compuse. Prin substantivare, aceste participii au ajuns să denumească acţiunea însăşi (cf. Iordan 1954, 434).

[65] „parce-qu’il rappele, dans quelques-unes des ses multiples fonctions, le supin latin” (Sandfeld – Olsen 1936, 274).

[66] Gr. Brâncuş identifică trei *valori* [s. n.] ale supinului în limba română: substantiv denominativ (apare articulat şi determinat doar de atribut şi este echivalent cu un infinitiv substantivat); substantiv-verb (*cal de furat* – situaţie în care supinul este comutabil cu o construcţie verbală personală); verb (*avem de vorbit* – situaţie în care supinul poate primi un complement direct, indirect sau poate fi determinat de un adverb şi se poate construi cu verbe care arată necesitatea şi posibilitatea – *a fi, a avea* – sau cu expresii verbale impersonale – *e uşor, e greu* –) (Brâncuş 1967, 100).

[67] Mai mult, unii cercetători consideră că dezvoltarea valorii verbale a supinului a determinat evoluţia prepoziţiei *de* dinspre valoarea de indice al unui raport de determinare nominală spre aceea de *morfem* al modului supin (de tipul *să* la conjunctiv, *a* la infinitiv) (cf. *ILR* 1978, 337–338).

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

la acțiune ca la un scop sau o circumstanță. În toate contextele în care apare supinul, ceea ce interesează sub raportul acțiunii este redat de verbul la supin, nu de celelalte verbe din construcție, care arată fie modalitatea, fie aspectul sau stadiul unei acțiuni cu caracter progresiv. În cele ce urmează, vom exemplifica aceste situații.

1.2.1. El apare, în general, în combinație cu verbe de modalitate sau de aspect sau cu alte verbe, cu sau fără prepoziție. Unele dintre verbele cu care supinul intră în raport de coocurență în graiurile muntenești apăreau și în limba secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea cu aceleași posibilități combinatorii: *a fi, a avea, a sfârși* (cf. Pană Dindelegan 1968). Pentru limba veche, aceste verbe cereau infinitivul, dar cunoșteau și asocierea cu supinul. Structurile în care intră verbele menționate + supinul conservă, așadar, în graiurile muntenești un tipar arhaic: *am* ***dă dus*** (TDM III, 588, pct. 822); *şi ce rămâne din banii care i-am strâns// îi împărțim// ce nu/ dacă este* ***de împărțit****/ dacă nu îi bem toți* (TDM III, 654, pct. 827). Astăzi, verbele enumerate mai sus apar numai cu supinul, chiar dacă pot tolera și un infinitiv, dar în graiurile muntenești nu am găsit ocurențe pentru *a fi* și *a avea* + infinitiv. Construcțiile de acest tip au dobândit o valoare modală, exprimă o acțiune cu caracter de necesitate.

1.2.2. Modelul de mai sus se extinde și, astfel, supinul este cerut în graiurile muntenești actuale și de alte verbe*: a isprăvi, a termina* (sinonime cu *a sfârși*, care însă, începe să fie folosit mai rar), prepoziția de legătură fiind *de*: *după ce-am isprăvitără* ***dă pus****/ ş terminăn cu cartofi* ***dă pus****//* (TDM III, 540, pct. 819); *şî la urmă/ după ce isprăvea.../* ***dă-nvârtit*** *aşa.../ pă țăruş* [...] *îi lua înapoi...* (TDM III, 538, pct. 819).

1.2.3. Cu alte verbe, ca *a lua, a pune, a se duce, a merge, a folosi*, prepoziția de legătură este *la*: *...şi iar îl iau* ***la tocat*** *cu grebla* [...] *s-o punem* ***la dospit****//* (TDM I, 205, pct. 759); *să zvîntă/ şi le pune* ***la prăjit****//* (TDM I, 184, pct. 756); *atunci să spunea că le punem* ***la...mustăcit****//* (TDM III, 546, pct. 819); *noi ne ducem la munte* ***la răvăşit****,* ***la mițuit****//* (TDM I, 96, pct. 680); *mergem* ***la udat****//* [...] *atunci mergem* ***la prăşit****//* (TDM III, 542, pct. 819); *ziua ne foloseam la alte munci/ d-exemplu* ***la strânsu*** *notrețului//* (TDM I, 117, pct. 683).

1.2.4. Construcțiile exemplificate sub **1.2.2.** (cele cu verbele *a se duce* și *a merge* + supin) pot fi considerate asemănătoare cu supinul I (la origine un substantiv în acuzativ, cu forme în *-um*) din limba latină[68], care era folosit numai după verbe de mișcare, exprima scopul acțiunii (*eo venatum*) și era numit acuzativ de direcție, de tipul *essum uocare* „a invita la masă” (Stati 1965, 190). Supinul II, cu forme în *-u* (cu sens de substantiv în ablativ sau dativ) apare în latina clasică uneori cu recțiune verbală (*dictu* + *hoc*, complement direct în acuzativ), ceea ce ar justifica integrarea supinului în paradigma verbală, dar deseori după adjective și

[68] Chiar dacă este îndeobște cunoscut că declinul supinului a început din latina populară, când în locul acestuia au început să fie întrebuințate infinitivul final, participiul viitor activ sau propoziții finale și că, dintre limbile romanice, doar româna a păstrat supinul cu rol de substantiv verbal, lărgindu-i în același timp sfera de întrebuințare.

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

expresii verbale (*ILR* 1978, 335). Deşi se folosea rar, acest al doilea tip de supin, invocat în special în situaţiile în care supinului i se neagă natura verbală, tocmai pentru că „se întrebuinţa cu diferite adjective pentru a marca prin referire la care acţiune calitatea exprimată de adjectiv convine substantivului pe care acest adjectiv îl califică", e.g. *facilis dictu* „uşor de zis", *iucundus auditu* „agreabil de auzit" (Caragiu Marioţeanu 1962, 33). Toate acestea pot fi argumente în favoarea ipotezei conform căreia supinul românesc – cu prepoziţie şi sens final sau simplu abstract verbal – poate fi explicat ca o continuare a ambelor supine latineşti (Stati 1965, 190). În orice caz, situaţiile în care se întrebuinţează structuri cu verbe la supin în graiurile munteneşti pot fi considerate dovezi ale conservării tiparului (sintagmatic) al acestui mod. La fel se poate spune că forme ca *venatum*, *venatu*, reduse după căderea consoanelor finale la un singur tip, în *-u*, pot explica fonetic supinul *(de) vânat* (*ILR* 1978, 336). Faptul că inventarul verbelor care se construiesc cu supinul se lărgeşte este o probă a vitalităţii supinului[69]. Amploarea pe care o capătă uzul supinului în limba română populară vine, cel mai probabil, din slăbirea infinitivului[70] (care în alte limbi sau alte dialecte ale românei se utilizează pe poziţiile supinului din română). Cu atât mai mult, în graiurile munteneşti, graiuri în care structurile cu infinitivul sunt rare (mai rare decât în alte graiuri şi decât în limba literară), se poate vorbi de prosperarea construcţiilor cu supinul şi, implicit, de numeroase contexte de ocurenţă[71]. Admitem, de asemenea, faptul că foarte puţine contexte sunt specifice şi faptul că supinul are funcţii sintactice caracteristice numelui. Însă, în acelaşi timp, supinul (substituibil cu substantive provenite din infinitive lungi sau cu atributive sau alte circumstanţiale cu verb la un mod personal) este preferat de vorbitor pentru capacitatea lui de a reda acţiunea, procesul, nu o calitate a acestuia. Chiar considerat substantiv, supinul conţine ideea acţiunii, ideea verbală a paradigmei din care face parte, iar acest conţinut al său intrinsec verbal[72] îl face să rămână în sistemul modurilor verbale nepredicative şi nepersonale. Funcţiunea sa verbală a fost explicată prin analogie cu albaneza de către Gr. Brâncuş, care ia în discuţie, în comparaţie cu supinul românesc tipul de infinitiv albanez *për të punuar* (caracteristic toscăi), considerând că, morfologic şi sintactic, cele două construcţii coincid: cele trei valori, de substantiv, de substantiv-verb, de verb se regăsesc identic în ambele structuri; folosit fără prepoziţie,

[69] Ni se pare important să menţionăm aici, ca întărire a celor afirmate mai sus, caracterizarea comportamentului supinului în limba veche: „supinul, rar utilizat în textele din secolul al XVI-lea şi la începutul secolului al XVII-lea, cunoaşte o extindere şi o frecvenţă tot mai mare, pe măsură ce ne apropiem de timpurile moderne, înlocuind în multe contexte infinitivul" (Gheţie *et alii* 1997, 343).

[70] Cf. Graur 1968, 238. Apariţia valorii verbale a supinului este explicată prin restrângerea utilizării infinitivului şi de Gr. Brâncuş (*O concordanţă gramaticală româno-albaneză: modul supin*) şi de I. Diaconescu în *Supinul* apud *ILR*, 1978, 337.

[71] O analiză detaliată a acestora se găseşte în Sandfeld – Olsen 1936, 274–286, chiar dacă supinul este considerat substantiv verbal (cu o formă care coincide cu a participiului trecut).

[72] În legătură cu procesul „verbalizării supinului", acesta s-a produs treptat, limba secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea, caracterizându-se prin coexistenţa unor trăsături care relevă atât valoarea nominală, cât şi valoarea verbală a supinului (*ILR*, 1978, 337).

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

substantivul respectiv denumeşte o acţiune; se păstrează atât regimul verbelor (sunt determinate de complement direct, în toscă), cât şi regimul substantivelor (sunt determinate de atribute, în ghegă). Construcţii paralele în albaneză şi română, în care *a fi* (*me genë*) este folosit impersonal sau *a avea* este folosit ca auxiliar de modalitate exprimând necesitatea (gheg: *kam me shkrue* – „am de scris"), susţin caracterul verbal al acestora. Apariţia valorii verbale a supinului poate fi o consecinţă a procesului de „dispariţie a infinitivului (prin substantivare sau prin înlocuirea lui cu subjonctivul)" (Brâncuş 1967, 104).

1.3. O construcţie cu supinul care apare frecvent în vorbirea populară şi în graiurile munteneşti şi care poate fi considerată un context specific de ocurenţă a acestui mod este aceea care funcţionează ca tipar sintactic de „tematizare forte" (Pană Dindelegan 2001). Acesta presupune la începutul enunţului un supin precedat de prepoziţia *de*, care întăreşte acţiunea exprimată de verbul (din paradigma căruia face parte supinul) la un mod personal, izolat şi marcat de o pauză intonaţională: ***dă altoit**/ eu am altoit primăvara* (TDM I, 182, pct. 756); ***dă pritocit**/ îi pritocim mai rar* (TDM I, 97, pct. 680); ***de-alergat** m-a alergat unu//* (TDD, 541, pct. 895).

2. VALORI

2.1. Una dintre cele mai frecvente valori modale pe care le poate exprima supinul apare, aşa cum am menţionat sub **1.2**., în combinaţiile cu verbele *a fi* şi *a avea* (*e de pus, am de dus*). Supinul din aceste structuri exprimă o acţiune cu caracter de necesitate, iar verbele la indicativ menţionate având altă semnificaţie decât cea fundamentală, de existenţă sau de posesie, se impersonalizează şi primesc o valoare modală sinonimă cu *a trebui*.

2.2. Celelalte verbe cu care supinul intră în structuri, menţionate la **1.2.2.** (*a isprăvi* etc. + *de*) şi la **1.2.3.** (*a lua* etc. + *la*), exprimă diferitele grade sau stadii ale unei acţiuni aflate în progres, caracterul ingresiv sau efectiv al acţiunii denumite prin supin (cel asupra căruia cade accentul în grup sau în frază).

2.3. În culegerile de texte munteneşti şi dobrogene, supinul-abstract verbal este preferat substantivului sinonim sau propoziţiilor circumstanţialele (temporale, finale, relaţionale etc.): *şî-i lua **la învârtit** cu... biciu **dă la cununat** //.* (TDM III, 156, pct. 789); *şi pe urmă napoi iar **înotat** pân zăpadă şi pân gheaţă* (TDD, 542, pct. 895); *nainte vreme fetili/ făcea bete/ **dă-ncins**/ şi dă care băiat avea ea drag/ îi da dă purta betili//* (TDM III, 539, pct. 819). Multe dintre substantivele derivate din supin[73] sunt denumiri ale muncilor sau ale operaţiilor agricole: *secerat*, *treierat*,

[73] Deoarece sunt identice cu substantivele derivate din participiu, unii cercetători au tratat aceste substantive împreună cu supinul, iar alţii le-au considerat derivate de la supin (cum face, de exemplu, Matilda Caragiu Marioţeanu). După criteriul semantic, substantivele provenite din participiu denumesc rezultatul acţiunii, iar cele derivate din supin exprimă ideea de acţiune, fiind echivalente cu infinitivele lungi (cf. *ILR*, 1978, 335).

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

cules, *semănat* etc.: *dipă ce prăşam porumbu/ p-ormă să făcea* ***seceratu*** [...] *după cum termenam cu* ***treieratu****/ începea* ***culesu*** *porumbului* (TDD, 579, pct. 898); *când începea-n octombre când începea* ***semănatu*** (TDD, 583, pct. 898).

2.4. Concluzia care se impune la cele de mai sus este aceea că supinul, în forma sa verbală, este mai frecvent în graiurile studiate decât în limba standard, ceea ce înseamnă că graiurile munteneşti nu numai că păstrează încă viu acest mod verbal, contestat şi controversat, dar îi şi dezvoltă tiparul. Supinul nominal are, de asemenea, un inventar mai bogat în graiuri decât în limba standard, prin conservarea denumirilor de operaţii agricole sau de evenimente specific rurale.

XXVII. CONSIDERAŢII FINALE

I. Sub aspectul *formelor verbale*, graiurile munteneşti se individualizează în contextul dacoromânei prin caracterul conservator. Graiurile sud-estice conţin numeroase dovezi ale caracterului arhaic al flexiunii verbale între *trăsăturile tipice*:

A. Formele iotacizate la prezent indicativ 1, la conjunctiv 3 pentru verbele cu radical latin în *d*, *t*, *n*: *văz, înghiţ, pui, să vază, să înghiţă, să puie*, (foarte rar) *r*, *l*, la gerunziu (mai rar), pentru verbele în *n, puind, viind*.

B. Imperfectul 3/6 fără *-u, el tuşea/ ei tuşea*.

C. Forme etimologice de perfect simplu al verbelor auxiliare: *vrui, fui, avui* etc.

E. Forme etimologice de mai-mult-ca-perfect (fără *-ră* la plural).

F. Forme etimologice de imperfect, perfect simplu, mai-mult-ca-perfect ale verbelor *a da* şi *a sta*: *dam, stam, dedeşi, dedease*.

G. Auxiliarul perfectul compus 3/6 în *a*.

H. Imperativul *nu plângereţi* (mai rar, astăzi) şi imperativul etimologic *adu*.

I. Forme de supin derivate probabile din forme de supin latinesc ((*de*) *vânat* explicabil din *venatum, venatu*, confundate la un moment dat prin căderea lui *-m*).

II. Sub aspectelor *valorilor verbale*, graiurile munteneşti se individualizează între graiurile dacoromânei în special prin valorificarea indicativului (prin timpurile prezent şi imperfect, în special), în contexte dintre cele mai variate şi cu cel mai mare număr de valori, în comparaţie cu celelalte moduri personale, precum şi prin vitalitatea participiului, a gerunziului şi a supinului.

Enumerăm aici cele mai importante concluzii ale lucrării cu privire la valorile formelor verbale în graiurile munteneşti:

A. Întrebuinţarea modului indicativ cu valoarea altor moduri: imperativ, conjunctiv, condiţional-optativ, ceea ce arată că indicativul îşi depăşeşte valoarea de mod „obiectiv”, fiind întrebuinţat în contextele unui mod „subiectiv”.

B. Întrebuinţarea prezentului cu valorile tuturor timpurilor indicativului (perfect compus, imperfect, viitor), dar şi cu cele ale modurilor: condiţional-optativ, conjunctiv, imperativ.

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

C. Întrebuințarea imperfectului cu valorile perfectului compus, ale mai-mult-ca-perfectului, ale conjunctivului şi ale condiționalului-optativ perfect, dar şi pentru exprimarea modestiei, a reproşului, a complicității.

D. Existența a două arii disjuncte – aflate în opoziție: cea a (preferinței) perfectului simplu (aria vestică şi centrală a Munteniei) *vs*. cea a mai-mult-ca-perfectului (aria central-estică).

E. Întrebuințarea a patru forme de viitor (*o să cânt, am să cânt, oi cânta şi voi cânta*), ca expresie a unei logogeneze specifice, ca reechilibrare a sistemului verbal prin raportare la cele patru timpuri trecute, valorificate pe poziția şi cu semnificația altor moduri.

F. Folosirea conjunctivului în locul infinitivului, a conjunctivului prezent în locul imperativului şi a conjunctivului perfect în locul condiționalului perfect.

G. Şubrezirea statutului condițional-optativului.

H. Lărgirea modalităților de exprimare a îndoielii („prezumtivul de câmpie”, *o să fie*, folosirea unor timpuri ale indicativului ca modalitați de expresie).

I. Slăbirea statutului verbal al infinitivului.

J. Vitalitatea participiului, înțeles atât ca formă de natură verbală, cât şi ca formă de natură nominală.

K. Prosperarea gerunziului, de natură verbală şi adverbială simultan.

L. Exploatarea supinului prin valorificarea naturii sale triple: verbale, adjectivale, substantivale.

Lucrarea noastră demonstrează că, sub aspectul flexiunii verbale, graiurile munteneşti (împreună cu cele dobrogene) se individualizează în contextul dacoromânei, confirmând repartiția în două tipuri: nord-vestic şi sud-estic, acceptată în prezent de specialişti.

FORMS AND VALUES IN DIALECTS FROM MUNTENIA REGION

ABSTRACT

The present paper is a detailed approach of the verb from the morphological view in order to establish the importance of each mode and tense and to identify forms, values and linguistic phenomena which are characteristic to the south–eastern Daco-Romanian.

The main method used in our investigation was based on the research of the linguistic material contained by the south-eastern texts, TDM I, II, III or TDD, Glosar *dialectal. Muntenia*, and also to use the mapped and unmapped material of ALRR - Muntenia and Dobrodja found only in the archives of the Institute of Linguistics “Iorgu Iordan – Al. Rosetti” from Bucharest.

Our research headed on a hand to a theoretical presentation and a dialectological analysis of the verbal forms and values, and on the other hand to draw maps in order to show the repartition of the characteristic verbal forms and phenomena.

The first analyzed phenomena were the fluctuation between the conjugations (the third chapter) and the fluctuation between diatheses/ voices (the fourth chapter). The most important conclusions regarding the matter of the conjugations in South – Eastern idioms of the Daco-Romanian refer to: 1. the instability of the 2nd and 3rd conjugations, fact which determined a new mixture class, a

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

hybrid conjugation; 2. the productivity of the 1st and 4th conjugations, especially the type with the secondary suffix, and here, the subtype of the verbs ended in *–i*. The fourth chapter presents in detail the fluctuation between the passive and the reflexive voices, a very frequent phenomenon in South – Eastern idioms. The chosen examples are meant to reveal the arbitrary usage of the reflexive forms on a hand, and the speakers' preference for the passive voice, on the other hand. But the most typical linguistic phenomenon is the usage of an *active participle*, synonym with an attribute, meant to show the author of the action and the result in the same time.

The following chapters present forms and values of all the tenses of the Indicative Mood, and then, the forms and values of the Subjunctive, the Conditional, the Imperative, and of all the non-personal moods. The analysis of the excerpted forms has been realized through the comparison to the Old Daco-Romanian forms. As a consequence, we obtained an inventory of the conservatory linguistic phenomena and also one of a innovative linguistic phenomena. Therefore, we noticed the superiority in numbering the conservatory phenomena. The conclusion is that the south–eastern idioms of the present Daco-Romanian preserved old linguistic characteristics regarding the verb. The main reasons of that statement are:

1. the general repartition of the *Yodisation*, especially for the verbs with the last consonant of the Latin verbal stem in *-t*, *-d*, *-n*;
2. the general repartition of the Imperfect 3rd plural forms without the ending *-u*: *ei cânta*, *ei vedea* etc.;
3. the general repartition of the ethimological forms of the Mai-mult-ca-perfect without the ending *-ră*: *noi văzusem, ei cântase* etc.;
4. the usage in certain areas of an old verbal forms, e.g. Imperfect 1st person *dam*, *stam* standing *stăteam*, *dădeam*;
5. the usage in certain small areas of the old Perfect Simplu asigmatic forms for the verbs *to be, to have, to want*, e. g. *fiu, fu, avui, avu, vrui, vru*;
6. the usage of the old short forms of the verb *a da*, such as *dedeşi, dede, dete* standing for *dădui, dăduşi, dădu*;

The most interesting innovative phenomenon refers to the extension of the segment *-ră*. The directions of this development are both intensive and extensive: 1. the intensive one has been noticed inside the paradigm of the Perfect Simplu and Mai-mult-ca-perfect, from the plural forms to the singular: *veniră ursu*, *îi intraseră-n cap partidu*, *el îşi lăsaseră mustaţă*; 2. the extensive one could be noticed in the paradigms of other tenses and moods: Past Tense (*am plecatără*), Present Tense (*sântără*), Present Subjunctive (*să ducără*), Imperfect (*petreceaură*), and verbal interjections (*haiderăţi*). This segment, *ră*, is used by the speaker as a temporal suffix and a plural ending also.

The maps that we drew up for the repartition of the Perfect Simplu forms and the Mai-mult-ca-perfect forms determine us to conclude that the south–eastern Idioms of the Daco-Romanian have two disjunctive areas: one of the Perfect Simplu Tense and the other of the Mai-mult-ca-perfect Tense. The first lays on an western-central area and proves the vitality of the Perfect Simplu and the unsure usage of the Mai-mult-ca-perfect, and the second lays on an south–eastern area and demonstrates the intensive usage of the Mai-mult-ca-perfect Tense. The latter is characterized by an incomplete paradigm of the Perfect Simplu Tense or by the absence of it.

In south–eastern idioms of the Daco-Romanian the Future Tense develops a complex system based on four possibilities of expression: 1. Present Tense of *a avea* (*to have)* + the Subjunctive (a nuance of necessity is added); 2. Present Tense of *a vrea* (without the first consonant) + the Infinitive (the nuance of probability is added); 3. invariable *o* + the Subjunctive (the expression of a prophecy is possible); 4. Present Tense of *a vrea* + the Infinitive (a possibility or probability can also be expressed).

Regarding the non-personal moods our research demonstrates that all of them (with one exception: the Infinitive Mood, which loses its frequent usage for the Subjunctive) are used with their double or triple nature as following:

– the Participle, understood both as verbal and nominal form, is chosen by the speakers both in passive and active structures;

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

– the Gerund, used simultaneously as a verbal and circumstantial form, substitutes a verb in certain contexts and circumstantial of cause, or condition in other contexts;
– the Supine has a specific occurrence with a number of verbs (a *fi, a avea, a sfârşi* or motion verbs) and develops a pattern of a *forte thematisation* (*dă altoit, am altoit primăvara*).

Two of the most important conclusions regarding the values of the verbal forms in south–eastern idioms of the Daco-Romanian are the foregoing:

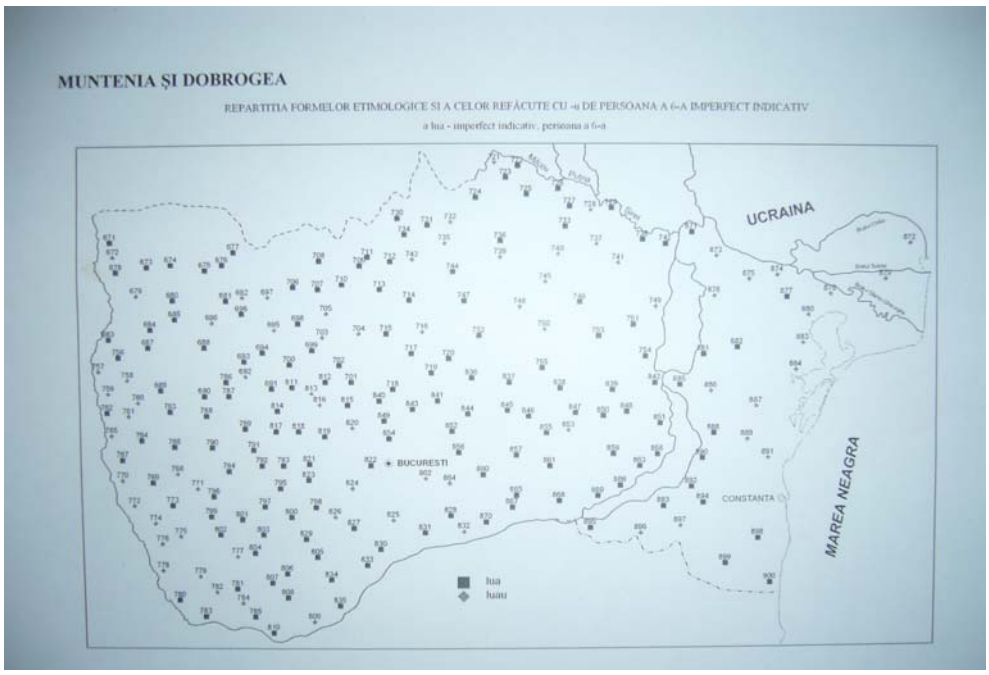
1. The Indicative Mood could cover the values of all the other tenses and moods, changing thus its well-known status of "the reality mood";

2. Present Tense is the most exploited tense of the Indicative, both with the value of all the others tenses of the Indicative Mood and the value of all the other personal moods: the Subjunctive, the Conditional, the Imperative.

Our research and analysis demonstrate that the south–eastern idioms are well delimited and strongly peculiar in the present Daco-Romanian, and sustain clearly their conservatory character as a morphological verbal pattern.

Colegiul Naţional de Informatică
„Tudor Vianu", Bucureşti

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

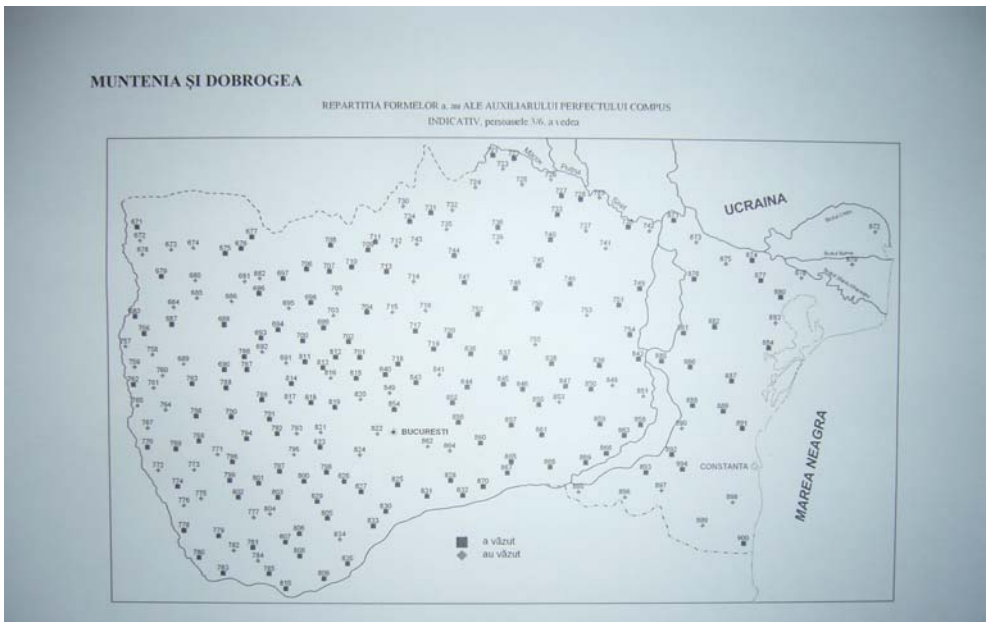

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)

BDD-A15312 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:44:12 UTC)